

Türkiye’de Yaygın Gelişimsel Bozukluklar Alanında Gerçekleştirilen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi

Özge Eliçin*

Maltepe Üniversitesi

İbrahim H. Diken**

Anadolu Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada, Türkiye’de yaygın gelişimsel bozukluklar alanında 1990-2011 yılları arasında lisansüstü düzeyde gerçekleştirilen tez çalışmalarının gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma için kaynaklara Yüksek Öğretim Kurulu’nun internet sitesinden ulaşılmıştır. Taramada anahtar kelime olarak “otizm”, “otistik bozukluk”, “otizm spektrum bozukluğu/yaygın gelişimsel bozukluk”, “Asperger” kelimeleri kullanılmıştır. Bunun yanında Zihinsel Yetersizlik ve Gelişimsel Bozukluk Alanlarında Lisansüstü Tez Bibliyografyası (Diken, Ünlü ve Karaaslan, 2008) kitabından “otizm”, “otistik bozukluk” ve “yaygın gelişimsel bozukluk”, “Asperger” kelimelerini içeren tezler araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen tezlerde a) yaygın gelişimsel bozukluklar alanından bir tanı almış çocuklarla ya da bu tanı kriterlerine sahip çocukların aileleriyle yürütülmüş olması b) incelenen durumların (görüş, olgu, karşılaştırma, etki) yaygın gelişimsel bozukluklar alanından bir tanı almış çocuklar için yapılmış olması c) çalışmaların yüksek lisans ve doktora tezi olması özellikleri aranmıştır. Araştırmada bu amaçla gerçekleştirilen toplam 79 teze ulaşılmıştır. Tezlerin analizi aşamasında, tezler konularına göre 6 kategoriye ayrılmıştır. Her bir kategoride yer alan tezler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Otistik Bozukluk, lisansüstü tezler, gözden geçirme çalışması

Abstract

The purpose of this study is to review graduate studies (master thesis and doctoral dissertations) regarding pervasive developmental disorders (PDD) carried out between 1990-2011 in Turkey. Graduate studies were reached through website of Higher Education Council of Turkey by using keywords of “autism, autistic disorder, and pervasive developmental disorder/autism spectrum disorders”. In addition, graduate studies listed in the book (Diken, Ünlü and Karaaslan, 2008) entitled “Bibliography of Graduate Studies on Intellectual Disability and Pervasive Developmental Disorder” were gathered. The following criteria were addressed while including the studies: a) Studies should be carried out with individuals with diagnose of one of PDD or with their families, b) Investigated issues (such as opinions, case studies, or comparison studies) should be related to individuals with diagnose of one of PDD or with their families, c) Studies should be either master thesis or doctoral

* Öğr. Gör. Maltepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, İstanbul, E-posta: ozge.elicin@maltepe.edu.tr

** Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir, E-posta: ibrahimdiken@gmail.com

dissertations. Seventy-nine studies met these criteria and were included in this study. Studies were categorized under six categories and studies in each category were compared. Suggestions were also provided for future research.

Key Words: *Pervasive Developmental Disorders, master thesis, doctoral dissertations, review.*

Giriş

Yaygın gelişimsel bozukluklar, toplumsal etkileşimde ve iletişimde nitel bozulma ile davranış, ilgi ve etkinliklerde sınırlı, basmakalıp ve yineleyici örüntü özelliklerini içerir. Bunun yanı sıra, yaygın gelişimsel bozukluk tanı grubunda, toplumsal etkileşim, toplumsal iletişimde kullanılan dil ya da sembolik/imgesel oyun becerilerinin en az birinde üç yaşından önce gecikmelerin ya da olağandışı bir işlevselliğin ortaya çıktığı da görülmektedir. Yaygın gelişimsel bozukluk yelpazesi içerisinde; “otistik bozukluk, Rett bozukluğu, Çocukluğun tümleşik olmayan (Dezintegratif) bozukluğu, Asperger bozukluğu, Başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk yer almaktadır (Koroğlu, 2005).

Alanyazında “yaygın gelişimsel bozukluk” yerine “otizm spektrum bozukluğu” terimi de kullanılmaktadır. Yaygın gelişimsel bozukluk adı altında yer alan tüm bozuklukların ortak noktaları olmakla birlikte birbirlerinden farklı özelliklere sahip oldukları da görülmektedir. Bu kategoriler içerisinde otistik bozukluk diğer bozukluklara göre daha yaygın olarak görülmektedir (Turnbull, Turnbull ve Wehmeyer, 2007, akt; Diken, 2010). Otistik bozukluğu olan bireylerin gelişim alanları incelendiğinde en temel yetersizliklerinin sosyal etkileşim alanında olduğu görülmektedir (R. L. Koegel, 2006 ve L. K. Koegel, 2006). Buna bağlı olarak otistik bozukluğu olan bireylerin sosyal-duygusal davranışlarda önemli derecede sınırlılık yaşadıkları belirtilmektedir (Birkan, 2009). Bu durum Peeters, (1995) tarafından sosyal körlük ya da Baron ve Cohen, (1985) tarafından zihin körlüğü olarak da tanımlanmaktadır (Akt., Sucuoğlu, 2009). Bunun dışında DSM-IV-TR (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 2000)’nin yapmış olduğu tanımlamada, otistik bozukluğu olan bireylerin sosyal-duygusal gelişimin yanı sıra iletişim, dil, motor gelişim ve bilişsel alanlarında da normal gelişim gösteren çocuklara göre yetersizlikleri olduğu görülmektedir. Kanner (1943)’in “otistik bozukluk” tanımını yapmasından bu yana bu alanda yapılan araştırma sayısı gün geçtikçe artmıştır. Özellikle günümüzde yurtdışında otistik bozukluk alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların çoğunlukla otistik bozukluğun nedenleri, ortak dikkat, etkinlik çizelgelerinin kullanımı, bilgisayar temelli öğretim, otistik bozukluğu olan çocukların aileleri, uyumsuz yaşam becerileri alanında gerçekleştirildiği görülmektedir (Lequia, Machaliecek ve Rispoli, 2011; Matson, Hattier ve Belva, 2011; Meindl ve Cannella-Malone, 2011; Ramdos, Mulloy, Lang, O’Reilly, Sigafoss, Lancioni, Didden ve Zein, 2011; Ratajzak, 2011; Smith ve Elder, 2010). Ülkemizde de “otistik bozukluk” alanında yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların hangi alanlara ilişkin gerçekleştirildiğini ortaya çıkarmak, araştırma gereksinimi belirlemek açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de yaygın gelişimsel bozukluklar alanında 1990-2011 yılları arasında lisansüstü düzeyde gerçekleştirilen tez çalışmalarının gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma için kaynaklara Yüksek Öğretim Kurulu’nun internet sitesinden ulaşılmıştır. Taramada anahtar kelime olarak “otizm”, “otistik bozukluk” ve “yaygın gelişimsel bozukluk”, “Asperger” kelimeleri kullanılmıştır. Bunun yanında Zihinsel Yetersizlik ve Gelişimsel Bozukluk Alanlarında Lisansüstü Tez Bibliyografyası (Diken, Ünlü ve Karaaslan, 2008) kitabından “otizm”, “otistik bozukluk” ve “yaygın gelişimsel bozukluk”, “Asperger” kelimelerini içeren tezler araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen tezlerde a) çalışmaların otistik bozukluk ya da yaygın gelişimsel bozukluk tanısı almış çocuklarla ya da bu tanı kriterlerine sahip çocukların aileleriyle yürütülmüş olması b) incelenen durumların (görüş, olgu, karşılaştırma, etki) otistik bozukluk ya da yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuklar için yapılmış olması c) çalışmaların yüksek lisans ve doktora tezi olması özellikleri aranmıştır. Araştırmada bu amaçla gerçekleştirilen toplam 79 teze ulaşılmıştır.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlar a) araştırmanın yürütüldüğü esnada YÖK tarafından hazırlık aşamasında olan tezlere ulaşılamaması b) izinsiz tezlere ulaşılamaması c) Tıp Fakültesi bünyesinde gerçekleştiren tezlerin araştırmaya dâhil edilmemesidir.

Bulgular ve Yorum

Tezlerin analizi aşamasında, tezler konularına göre 6 kategoriye ayrılmıştır. Her bir kategoride yer alan tezler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca araştırmalara ilişkin tezler yer aldıkları kategoriye göre Tablo.1'de gösterilmiştir. Kategoriler, yüksek lisans ve doktora tezlerinin tamamı gözden geçirilerek belirlenmiştir. Kategoriler; (1) *bir teknik, strateji ya da eğitim programının incelendiği* lisansüstü tezler, (2) *değerlendirme ve inceleme çalışmalarını içeren* lisansüstü tezler, (3) *yönetici, öğretmen ve vakıf üyelerinin belirli bir konuya ilişkin görüşlerinin belirlendiği* lisansüstü tezler, (4) *yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların aileleriyle yürütülen* lisansüstü tezler, (5) *ölçek çalışmalarının yapıldığı* lisansüstü tezler, (6) *terapi çalışmalarının yapıldığı* lisansüstü tezler olarak belirlenmiştir.

Tablo.1 Lisansüstü tezlerin incelendiği kategoriler.

Kategoriler	Lisansüstü tezler
Bir teknik, strateji ya da eğitim programının incelendiği lisansüstü tezler	Akgül, 2010; Akmanoğlu, 2002;2008; Altunel, 2007; Ardic, 2008; Balçık, 2010; Bayraktar, 2007; Berrakçay, 2008; Canay, 2003; Çağlar, 2006; Çuhadar, 2008;Eliçin, 2011; Eser, 2007; Esirgemez, 1999; Genç, 2010; Gınalı-Göriş, 2006; Gümüşçü, 1990; İkiz, 2007; Kanpolat, 2008; Koyuncu, 2009; Kurt, 2006;Ökcün, 2008; Pişkin, 1990; Tekin, 2010; Ülke-Kürkçüoğlu, 2007; Ünal, 2006 ; Yanardağ, 2007
Değerlendirme ve inceleme çalışmalarını içeren lisansüstü tezler	Alpaytaç, 2007; Arıca, 2003; Atasoy, 2008; Çanak, 2008; Çelebi, 2010; Çiftçi, 2006; Dışıklı, 2007; Güleç-Aslan,2008; Günal, 2007; Günhan, 2004; Keçeli-Kaysılı, 2006; Koçbeker, 2003; Öktem, 2009; Özlü-Fazlıoğlu, 2004; Şahin-Zeteroğlu, 2006; Şakar, 2008; Yılmaz, 2010.
Yönetici, öğretmen ve vakıf üyelerinin belirli bir konuya ilişkin görüşlerin belirlendiği lisansüstü tezler	İlik, 2006; Kartal, 2002; Kodal, 2006; Yavuz, 2008; Yumak, 2009
Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların aileleriyle yürütülen lisansüstü tezler	Akmanış, 2010; Aydın, 2002; Aksaz-Kuloğlu, 1992; Balkanlı, 2008; Beral, 2010; Bıçak, 2009; Çapa, 2009; Çelimli, 2009; Demir, 2010; Dere, 2009; Esen, 2010; Fırat, 2000; Görgü, 2005; Gültekin, 1999; Karadeniz, 2007; Köktürk, 2008; Onat-Zoylan, 2005; Öksüz, 2008; Öztürk-Tokuç, 2009; Sarısoy, 2000; Sevim, 2007; Turan, 2009; Ünlüer, 2009; Yücel, 2006
Ölçek çalışmalarının yapıldığı lisansüstü tezler	Dikmen, 2008; Yalçıntaş, 2006; Yıkgeç, 2005
Terapi çalışmalarının yapıldığı lisansüstü tezler	Öztürk, 2010; Tercan, 2010

Teknik, Strateji ve Eğitim Programı İnceleyen Lisansüstü Tezler

Bu kategoride yirmi iki yüksek lisans (Akgül, 2010; Akmanoğlu, 2002; Altunel, 2007; Ardic, 2008; Balçık, 2010; Bayraktar, 2007; Berrakçay, 2008; Canay, 2003; Çağlar, 2006; Eliçin, 2011; Eser, 2007; Esirgemez, 1999; Genç, 2010; Gınalı-Göriş, 2006; Gümüşçü, 1990; İkiz, 2007; Kanpolat, 2008; Koyuncu, 2009;Ökcün, 2008; Pişkin, 1990; Tekin, 2010; Ünal, 2006),beş doktora (Akmanoğlu, 2008; Çuhadar, 2008; Kurt, 2006; Ülke-

Kürkçüoğlu, 2007; Yanardağ, 2007) tezine ulaşılmıştır. Bu amaçla yürütülen tezlere, yaşları 3 ila 21 arasında değişen 329 otistik bozukluğu olan çocuk, 3 anne ve 13 normal gelişim gösteren çocuk dâhil edilmiştir.

Tekniklerin etkililiğini değerlendiren yüksek lisans tezleri incelendiğinde Esirgemez (1999)'in çalışmasında şekil verme tekniği, Tekin (2010)'in çalışmasında düşünce baloncukları tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Esirgemez (1999), çalışmasında şekil verme tekniğinin derse dikkat süresini arttırmaya etkisini incelerken Tekin (2010), çalışmasında düşünce baloncukları tekniğinin yanlış inanç düzeyi üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmalarda Esirgemez (1999) deneysel desenlerden A-B-A-B modelini kullanırken Tekin (2010) deneysel desenlerden öntest-sonstest modelini kullanmıştır. Esirgemez (1999), 2 otistik bozukluğu olan çocuk ile, Tekin (2010) çalışmasında 7 otistik bozukluğu olan ve Asperger bozukluğu olan çocuk ile çalışmıştır. Tekin (2010), aynı zamanda araştırmada anne ve babalardan sosyal geçerlik verileri de toplanmıştır. Araştırmaların bulguları şekil verme tekniğinin derse dikkat süresini arttırmada etkili olduğunu (Esirgemez, 1999) düşünce baloncukları tekniğinin katılımcıların yanlış inanç düzeyini geliştirmede olumlu bir etkisi olduğunu (Tekin, 2010) göstermektedir.

Bu kategoride gerçekleştirilen doktora tezinde (Yanardağ, 2007), farklı egzersiz uygulamalarının otistik bozukluğu olan çocukların motor performans ve stereotip davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada, otistik bozukluğu olan 8 çocukla çalışılmış, uygulamalar egzersiz becerileri, yanlışsız öğretim yöntemlerinden biri olan ipucunun giderek azaltılmasıyla öğretim tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, otistik bozukluğu olan çocuklara uygulanacak egzersiz programının motor performansı geliştirme ve stereotip davranışları azaltmada etkilidir.

Kullanılan stratejiler açısından yüksek lisans tezleri incelendiğinde, üç çalışma olduğu görülmektedir. Çağlar (2006)'ın çalışmasında bir annenin otizmli çocuğu ile mutfak etkinliği sırasındaki etkileşimlerinde kullandığı stratejileri, Eser (2007), bir annenin çocuğunun sözcük dağarcığını geliştirmek için kullandığı stratejileri, Ökcün (2008) ise bir annenin çocuğunun akranları ile oyun etkinliklerinde kullandığı stratejileri konu aldığı görülmüştür. Bu çalışmalar hem araştırma deseni (*tek katımlı vak'a çalışması*) hem de kullanılan veri toplama araçları (*saha notları, görüşmeler, odyo teyp ve video teyp*) açısından benzerlik göstermektedir. Her üç çalışmada da annelerin kullandığı stratejiler betimlenmiştir. Çağlar (2006) beş yaşında çocuk ve annesinin mutfak etkinliklerini, Eser (2007) üç yaşındaki çocuğun doğal ev ortamında oyun etkinliklerini, Ökcün (2008) ise dokuz yaşında otizmli çocuğun doğal park ortamında oyun etkinlikleri sürecini incelemiş, böylece kullanılacak stratejileri belirlemiştir.

Çağlar (2006) çalışmasında annenin mutfak etkinliği sırasında on bir stratejiyi (*soru sormak, azaltmak, genişletmek, pekiştirmek, ödüllendirmek, vurgulamak, komiklik yapmak, şarkı söylemek, duraksayarak söylemek, etiketlemek, açıklama yapmak*) yoğun olarak kullandığını belirlemiştir. Eser (2007)'in çalıştığı anne, çocuğunun sözcük dağarcığını geliştirmek için on bir sözel strateji (*genişletme, ekleme, kendi kendine konuşma, paralel konuşma, model olma, ödüllendirme, geri dönüt verme, soru sorma, yanıt vermesi için bekleme, seçme yapma, yönerge verme*) kullanmıştır. Benzer şekilde Ökcün (2008)'ün çalışmasının katılımcısı olan anne ise oyun etkinliği sırasında on üç farklı sözel stratejiyi yoğun olarak kullanmıştır. Bu üç çalışmada sırasıyla annelerin beş, üç ve yedi sözel olmayan strateji kullandıkları belirlenmiştir. Verilerin analiz sürecinde her üç çalışmada da mikro etnografik analitik teknikler kullanılmıştır.

Eğitim programları açısından gerçekleştirilen yüksek lisans tezlerine baktığımızda, Bayraktar (2007)'in çalışmasında görsel sanatlar eğitiminin, Berrakçay (2008)'in çalışmasında müzik eğitiminin, İkiz (2007)'in çalışmasında resim-iş eğitiminin, Ünal (2006)'in çalışmasında sanat eğitiminin incelendiği görülmektedir. Bayraktar (2007)'in çalışmasında görsel sanatların otistik bozukluğu olan çocuklar üzerinde etkileri, Berrakçay (2008)'in çalışmasında müzik eğitiminin otistik bozukluğu olan çocukların sosyal davranışlarının düzenlenmesindeki etkileri, Ünal (2006)'in çalışmasında otistik bozukluğu olan çocukların duyuşal problemleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Etkilerin ortaya çıkarılma aşamasında Bayraktar (2007)'in çalışmasında gözlem formu, Berrakçay (2008)'in çalışmasında Ritm Tekrarı Ölçeği, Ünal (2006)'in çalışmasında genel bilgi formu,

duyusal değerlendirme formu ve plan performans anketi kullanılmıştır. Bayraktar (2007), araştırmasında gözleme dayalı inceleme kapsamında 100 otistik bozukluğu olan çocukla, Berrakçay (2008), araştırmasında örnek olay incelemesi kapsamında 4 otistik bozukluğu olan öğrenci ile, Ünal (2006), araştırmasında deneysel inceleme kapsamında 10 normal gelişim gösteren, 9 otistik bozukluğu olan çocukla çalışmışlardır. Araştırmaların bulgularına bakıldığında Bayraktar (2007), görsel sanatlar eğitiminin otistik bozukluğu olan çocukların kendilerini özgür hissetmede, kendilerini ifade etmede olumlu etkileri olduğunu, Ünal (2006), sanat eğitiminin otistik bozukluğu olan çocukların duyusal problemleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyarken Berrakçay (2008)'in çalışmasında ritim tekrarının yine tekrara dayalı olarak çıkan problem davranışların yerine geçebileceği ancak, problem davranışları ortaya çıkaran çevresel faktörlerin gücünün kimi zaman müziğin gücünden baskın olduğu da ortaya konmuştur. İkiz (2007), çalışmasında resim-iş eğitiminin otistik bozukluğu olan çocukların gelişimindeki yeri ve önemini incelemiştir. Araştırmada 7 okul kapsamında 140 öğrenci için veri toplanmıştır. Araştırma, ilişkisel tarama modeli çerçevesinde ve anket uygulaması şeklinde yürütülmüştür. Araştırmanın bulguları, öğrencinin yaşı, cinsiyeti, eğitime başlama yaşı, dikkat süresi, el-göz koordinasyonu, otizm şiddeti ve sınıf öğretmenlerinin branşı üzerindeki dağılımı gibi bir çok değişkeni içermektedir. Araştırma bulgularına bakarak araştırmada yer alan otistik bozukluğu olan çocukların %70'nin resim yaparken rahatladıkları söylenebilir.

Bu kategoride yer alan lisansüstü tezler araştırma modeline göre değerlendirildiğinde, tek denekli araştırma modellerinin kullanıldığı 17 tez olduğu görülmektedir. Kullanılan araştırma modellerinin birbiri ile benzerlik göstermesi bakımından lisansüstü tezler ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Tezlerin, denekler arası çoklu başlama modeli (Akgül, 2010) ile, davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli (Akmanoğlu, 2001;2008; Altunel, 2007; Balçık, 2010) ile, denekler arası çoklu yoklama modeli (Ardıç, 2008; Canay, 2003; Çuhadar, 2008; Eliçin, 2011; Gımalı-Göriş, 2006; Kanpolat, 2008) ile vaka çalışması (Gümüüşçü, 1990; Pişkin, 1990) ile, ABAB modeli (Koyuncu, 2009) ile, uyarlamalı dönüşümlü uygulama modeli (Genç, 2010; Kurt, 2006) ile ve çoklu uygulamalar modeli (Ülke-Kürkçüoğlu, 2007) ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Denekler arası çoklu başlama modeli ile desenlenen bir yüksek lisans tezinde (Akgül, 2010) otizmlili çocuklara fotoğraflı etkinlik çizelgesi takip etme becerisi kazandırmak hedeflenmiştir. Araştırmaya otizm tanısı almış 3-7 yaş arası üç erkek çocuk katılmıştır. Araştırma bulguları, otizmlili çocukların çizelge takip becerilerini kazanma ve sürdürme düzeylerine ilişkin becerilerinin arttığını göstermektedir.

Davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli ile desenlenen üç yüksek lisans tezi yer almaktadır. Akmanoğlu (2002) otistik bozukluk tanısı almış üç çocuğa adı söylenen rakamın gösterilmesi becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini incelemiştir. Öğretim materyali olarak siyah beyaz dokuz adet rakam (1'den 9'a kadar olan rakamlar) kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları eşzamanlı ipucuyla adı söylenen rakamın gösterilmesi becerisinin öğretiminin etkili olduğunu göstermektedir. Altunel (2007), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklara soru cevaplama becerilerinin öğretiminde küçük grup düzenlemesi ile sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini incelemiştir. Araştırmaya yaşları 5 ve 7 arasında değişen üç otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırmanın sonunda, eşzamanlı ipucuyla öğretimin otistik bozukluğu olan çocukların her birine farklı uyarının küçük grup düzenlemesi içinde sunulması ile "nerede?", "ne zaman?" ve "ne olur?" sorularını sözlü olarak cevaplama becerilerinin öğretiminde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan her iki araştırma, eşzamanlı ipucuyla yapılan öğretimin kullanılması ve araştırma deseni bakımından birbiri ile benzerlik göstermektedir. Balçık (2010), çalışmasında otistik bozukluğu olan bireylere sosyal beceri öğretiminde sosyal öyküleri incelemiştir. Araştırmanın amacı otistik bozukluğu olan bir öğrenciye kendini tanıtmaya, yardım ya da bilgi isteme, devam eden etkinliğe katılma becerilerini kazandırmaktır. Öğretilmesi hedeflenen kendini tanıtmaya, yardım ya da bilgi isteme ve devam eden etkinliğe katılma sosyal becerileri için, ayrı ayrı sosyal öyküler hazırlanmış, bu öykülerin görselleştirilmesi için her bir öykü için resim hazırlanmıştır. Sosyal öyküler üzerinde çalışıldıktan sonra ikinci çalışma ortamı olan anaokulundaki kaynaştırılmış olduğu sınıfta, sosyal öyküler aracılığı ile öğretilmesi hedeflenmiş olan sosyal becerinin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği gözlenmiştir. Hedeflenen sosyal becerisinin öğretiminde ölçüt karşılandıktan sonra, öykülerin geri çekilmesi oturumları

yapılmıştır. Geri çekme oturumlarının ardından iki hafta ara verilip izleme verileri toplanmıştır. Araştırmanın sonunda, sosyal öyküler aracılığıyla yapılan sosyal beceri öğretiminin etkili olduğu, izleme verilerinde öğretilen becerilerin kalıcı olduğu belirlenmiştir.

Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli ile desenlenen yedi çalışma (Ardıç, 2008; Canay, 2003; Eliçin, 2011; Gınalı-Göriş, 2006; Kanpolat, 2008; Akmanoğlu, 2008; Çuhadar, 2008) bu kategoride yer almaktadır. Ardıç (2008) çalışmasında uyarlanmış yoğun tuvalet eğitimi yönteminin otistik bozukluğu olan çocuklara tuvalet becerilerinin öğretimindeki etkisini incelemiştir. Araştırmaya 3-4 yaş arası otistik bozukluğu olan üç öğrenci katılmıştır. Araştırmada Azrin ve Foxx'un yoğun tuvalet eğitimi, sıvı alımının artırılmasını ve zaman çizelgesini içerirken aşırı düzeltme uygulamalarını içermeyecek şekilde kullanılmıştır. Araştırma bulgularına baktığımızda otistik bozukluğu olan çocuklara tuvalet becerilerinin öğretiminde uyarlanmış Azrin ve Foxx'un yoğun tuvalet eğitiminin edinim aşamasında kuru kalma ve tuvalete çiş yapma becerilerinde etkili olduğunu göstermiştir. Araştırmada elde edilen sosyal geçerlik verileri de araştırma bulgularını desteklemektedir.

Canay (2003) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklara söylenen komutun yerine getirilmesi becerisinin öğretiminde ipucunun giderek azaltılmasıyla öğretimin etkililiğini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan üç öğrenci katılmıştır. Araştırma bulguları ipucunun giderek azaltılmasıyla öğretimin etkili olduğunu göstermektedir.

Eliçin (2011) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkililiğini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan üç çocuk katılmıştır. Araştırmada duygu durumlarını anlatan 12 adet resimli karttan oluşan etkinlik çizelgesi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda otistik bozukluğu olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkili olduğu, deneklerin replikler ortadan kaldırıldıktan sonra duygu durumlarına ait resimli kartları repliksiz olarak anlatabildikleri ve duygu durumlarını birbirinden ayırt edebildikleri görülmüştür.

Gınalı-Göriş (2006) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklara temel çıkarma işleminin kazandırılması, sürekliliği ve genellenebilirliğinde, uyarlanmış basamaklandırılmış öğretim yöntemine göre hazırlanan öğretim materyalinin etkisini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan 8-11 yaş arası üç erkek çocuk katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla "Temel Çıkarma Gereksinim Belirleme Ölçü Aracı" geliştirilmiştir. Araştırmanın bulgularına baktığımızda "Uyarlanmış Basamaklandırılmış Öğretime Göre Hazırlanan Öğretim Materyali"nin etkili olduğunu, bu etkinin farklı ortamlarda ve öğretimden 20 gün sonra devam ettiği görülmektedir.

Kanpolat (2008), çalışmasında otistik bozukluğu olan bireylere adı söylenen giysiyi gösterme becerisinin öğretiminde bilgisayar aracılığıyla sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan 8-12 yaş arası üç erkek öğrenci katılmıştır. Araştırmada her deneğe beş giysi öğretilmiştir. Öğretim sırasında deneklerden adı söylenen giysiyi bilgisayar monitörüne dokunarak ya da işaret ederek göstermesi beklenmiştir. Araştırmanın bulgularına baktığımızda, bilgisayar aracılığıyla sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin, otistik bozukluğu olan bireylere adı söylenen giysiye ait resmi gösterme becerisinin öğretiminde etkili olduğu görülmektedir.

Bu kategoride denekler arası çoklu yoklama modeli ile desenlenen doktora tezleri arasında Akmanoğlu (2008), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklara kötü niyetli yabancı kişilerin kendilerini kaçırma girişimlerinden kaçınmayı öğretmeyi hedeflemiştir. Araştırmada aşamalı yardımla öğretim kullanılarak düzenlenen videoyla model olma ve toplum temelli öğretim düzenlemesi kullanılmıştır. Ayrıca anne babalardan sosyal geçerlik verisi de toplanmıştır. Araştırmaya otistik bozukluğu olan 6-11 yaş arası 3 erkek 1 kız ile başlanmış fakat bir çocuğun bağımlı değişkeninde sistematik olarak artış görüldüğü için araştırma dışında bırakılmış ve araştırma üç çocuk ile tamamlanmıştır. Araştırma bulguları, aşamalı yardımla öğretim kullanılarak düzenlenen videoyla model olma ve toplum temelli öğretim düzenlemesinin otistik bozukluğu olan çocukların kötü niyetli yabancı kişilerin kendilerini kaçırma girişiminden kaçınma becerisini kazanmalarında etkili

olduğunu ve bu beceriyi kazanan deneklerin uygulama sona erdikten sonra da bu beceriyi sürdürdüklerini, farklı ortam ve kişilere genelledebildiklerini göstermiştir. Araştırmanın sosyal geçerlik verileri de araştırma bulgularını desteklemektedir.

Çuhadar (2008), çalışmasında resimli etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretim sürecinin otistik bozukluğu olan çocukların serbest zaman becerilerini öğrenmeleri üzerindeki etkililiğini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan 4-6 yaş arası üç erkek öğrenci katılmıştır. Araştırma bulguları; resimli etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretimin, okulöncesi dönem otistik bozukluğu olan çocukların resimli etkinlik çizelgesi izleme becerisini ve etkinliği yerine getirme davranışlarını kazanmalarında etkili olduğu hem çizelge izleme becerisinin hem de etkinliği yerine getirme becerisinin uygulama sona erdikten sonra da korunduğunu göstermiştir. Araştırmada öğretmenlerden ve annelerden sosyal geçerlik verileri de toplanmıştır. Araştırmanın sosyal geçerlik bulguları araştırma bulgularını desteklemektedir.

Bu kategoride ABAB modeli ile desenlenen tek bir çalışma (Koyuncu, 2009) bulunmaktadır. Koyuncu (2009), çalışmasında karşılıklı yoğunlaştırılmış etkileşim yönteminin otistik bozukluğu olan çocuklarda iletişim becerilerinin gelişimine etkisini değerlendirmiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan, 4-14 yaş arası üç erkek öğrenci katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla gözlem tekniği kullanılmıştır. Gözlemlerde olay kaydı ve süre kaydı tutulmuştur. Araştırmada aynı zamanda video analizi de yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, karşılıklı yoğunlaştırılmış etkileşim yönteminin otistik bozukluğu olan çocukların iletişim becerilerini geliştirmeleriyle ilgili amaçlara ulaşmada etkili olduğu izlenimi edinilmiştir. Oturumlar sonunda iletişim becerilerinde örneğin, istekleri için ses vermesi, gülümsemesi, sarılması ve işaret etmesi gibi becerileri yerine getirmede iki kat artış gözlenmiştir.

Bu kategoride vaka çalışması olarak Gümüşçü (1990)'nün ve Pişkin (1990)'nin çalışmalarına rastlanmıştır. Gümüşçü (1990), çalışmasında 6-9 yaş grubu otistik bozukluğu olan çocuklara "önce" ve "sonra" zaman kavramlarının sözel olarak ifade etme becerisinin kazandırılmasında, "Operant Şartlanma" ve "Tesadüfi Öğrenme" etkilerini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan altı öğrenci katılmış, bu öğrenciler üçerli iki gruba ayrılmıştır. Araştırma sonuçları istatistiksel olarak değil vaka çalışması olarak değerlendirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi yoluyla yürütülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, operant şartlanma ve tesadüfi öğrenme yöntemleri arasında belirgin bir fark bulunmadığı görülmüştür. Operant şartlanma ve tesadüfi öğrenme yöntemlerinde kullanılan, materyalle oynama ödülünün, çocukların öğrenmelerinde etkili olduğu görülmüştür. Her grupta kullanılan, sözel işaret yardımlarının da gruptaki başarı oranını aynı düzeyde etkilediği gözlenmiştir. Pişkin (1990), çalışmasında 5-8 yaş grubu otizmlili çocuklara oyuncak ile amacına uygun oynama becerisinin kazandırılmasında model olma ve ipucu verme tekniklerini incelemiştir. Bu araştırma da nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi yoluyla yürütülmüştür. Araştırmada model olma ve ipucu verme teknikleri arasında farklılık olup olmadığı değerlendirilmiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan 6 öğrenci katılmıştır. Öğrenciler üçerli iki grup şeklinde araştırmaya dâhil olmuştur. Araştırmada küp, bebek ve kamyon kullanılmıştır. Her üç materyal için model olma ve ipucu verme teknikleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında model olma tekniği ile çalışan grup başarısının ipucu verme tekniğine oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Materyaller arası farka bakıldığında genelde, her iki grubun da "Bebek" ile yapılan çalışmada hem günlük gelişim yüzdeleri hem de süre açısından diğer materyallere nazaran daha düşük değerler elde ettikleri gözlenmiştir. Model olma tekniği ile çalışılan grupta fiziksel yardımın kullanılmasının bu gruptaki başarı oranını etkilediği gözlenmiştir.

Bu kategoride uyarlamalı dönüşümlü uygulama modeline göre desenlenmiş bir yüksek lisans ve bir doktora tezi yer almaktadır. Genç (2010), yüksek lisans tezi olarak gerçekleştirdiği çalışmasında, 5-6 yaş arası otistik bozukluğu olan dört erkek öğrenciye eş zamanlı ipucuyla öğretim ve eş zamanlı ipucuyla video modelle öğretimi birlikte sunmuş, iki yöntemin etkisini karşılaştırmıştır. Araştırma bulguları, deneklerden birinde ipucuyla öğretimin yalnız sunulduğunda daha başarılı olduğunu, üçünde video modelle birlikte sunulan öğretimin daha etkili olduğunu göstermiştir. Kurt (2006) ise doktora tezinde otistik bozukluğu olan çocuklara zincirleme serbest zaman becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretim ve eş zamanlı ipucuyla öğretimi karşılaştırmıştır.

Çalışmasına 6-8 yaş arası dört otistik bozukluğu olan erkek öğrenci katılmıştır. Araştırma bulguları her iki uygulama ile deneklerin, ölçütü karşılar düzeyde performans sergilediklerini göstermektedir.

Uygulamalar arasındaki etkileri karşılaştırmak üzere tek-denekli araştırma modellerinden çoklu uygulamalar modelinin (A-B-A-C-A-BC) kullanıldığı bir doktora tezi bulunmaktadır. Ülke-Kürkçüoğlu (2007)'nin doktora çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklara birebir öğretimde etkinlikler içi ve arası seçim fırsatları sunmanın etkileri değerlendirilmiştir. Araştırmaya yaşları 5-8 arasında dört otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırmanın etkililik bulguları, birebir öğretim sırasında, etkinlik içinde, etkinlikler arasında ya da etkinlik içi-arasında öğretmen tarafından sağlanan seçim fırsatlarının otistik bozukluğu olan çocukların etkinlikle ilgili olma davranışlarının daha yüksek düzeyde gerçekleşmesine yol açtığını göstermiştir. Bunun yanında etkinlik içinde ya da arasında öğretmen tarafından sağlanan seçim fırsatlarının otistik bozukluğu olan çocukların kendini uyarıcı davranışları üzerinde de olumlu etki gösterdiği belirlenmiştir. Buna rağmen, etkinlik içinde, etkinlikler arasında ve etkinlikler içi-arasında sunulan seçim fırsatları arasında hem etkinlikle ilgili olma hem de kendini uyarıcı davranışlar açısından bir farklılık olmadığı görülmüştür. Araştırmanın verimlilik bulguları, üç denek için etkinlik içi seçim fırsatı sunmanın diğer seçim fırsatlarına kıyasla daha verimli olduğunu göstermiştir. Araştırmada aynı zamanda sosyal geçerlik verileri toplanmıştır. 17 özel eğitim öğretmeninden alınan görüşler doğrultusunda, öğretmenlerin seçim fırsatları sunma uygulamalarına ilişkin olumlu görüşler ifade ettikleri ortaya konmuştur.

Değerlendirme ve İnceleme Çalışmaları

Bu kategoride on üç yüksek lisans tezi (Alpaytaç, 2007; Arıca, 2003; Çanak, 2008; Çelebi, 2010; Çiftçi, 2006; Dışıklı, 2007; Günel, 2007; Günhan, 2004; Keçeli-Kaysılı, 2006; Öktem, 2009; Şahin-Zeteroğlu, 2006; Şakar, 2008; Yılmaz, 2010), dört doktora tezi (Atasoy, 2008; Güleç-Aslan, 2008; Koçbeker, 2003; Özlü-Fazlıoğlu, 2004) bulunmaktadır. Bu amaçla yürütülen tezlere 326 otistik bozukluğu olan çocuk, 180 normal gelişim gösteren çocuk, 67 zihin engelli çocuk katılmıştır.

Bu alanda yapılan yüksek lisans tezleri arasında Alpaytaç (2007), çalışmasında otistik bozukluk üzerine Türkiye'den bir örnek vaka incelemiştir. Yapılan araştırma üç bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde genel olarak otistik bozukluğun ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve ne şekilde teşhis edildiği, Türkiye'de otistik bozukluğun algılanışı ve bu alanda geçirilen evreler anlatılmıştır. İkinci bölümde, araştırmada kullanılan yöntem ve tekniklere yer verilmiş, üçüncü bölümde ise Türkiye'de yapılmış bir vaka çalışması temel alınarak otistik bozukluğun, bulunduğumuz kültüre yansımaları ele alınmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, otistik bozukluk, ortaya çıkış sebebi hala tespit edilememiş, çaresi ve tedavisi henüz bulunamamış bir gelişim bozukluğudur. Arıca (2003) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan çocukların dil kullanımındaki farklılaşmaları incelemiştir. Araştırmaya yaşları 8-15 arasında 6 otistik bozukluğu olan, 6 otistik bozukluğu olmayan erkek çocuk katılmıştır. Araştırmada iki ayrı uygulama gerçekleştirilmiştir. Birinci uygulamada deneklere dolaysız, dolaylı ve karmaşık dolaylı sorular yöneltilmiş, ikinci uygulamada ise deneklere bir resim gösterilerek, kendilerine gösterilen resmi anlatmaları istenmiştir. Bu uygulamaların ilkinde, otistik bozukluğu olan deneklerin dolaysız sorularda başarılı oldukları ancak dolaylı ve dolaylı karmaşık soruların anlaşılmasında ve yanıtlanmasında sorun yaşadıkları görülmüştür. İkinci uygulamada ise otistik bozukluğu olan deneklerin yorumlama ve anlamlandırmada sorun yaşadıkları görülmüş ve bu durum da dilin anlam ve kullanım durumlarına yansımıştır. Araştırmanın bulguları genel olarak değerlendirildiğinde otistik bozukluğu olan deneklerin dil gelişim süreçlerinin aynı yaş grubundaki normal gelişim gösteren çocuklarla karşılaştırıldığında daha geride oldukları, dolaylı söz ve yorumlayarak anlatımda sorun yaşadığı, bu durumun da zihinsel işlevlere yansıdığı görülmüştür. Zihinsel işlevlerdeki bu eksikliğin, dilin özellikleri ve kullanım düzeylerine yansıdığı ortaya çıkmıştır.

Çelebi (2010), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklarla ortalama sözcük uzunluğu düzeyine göre eşleştirilmiş normal gelişim gösteren çocukların farklı sözcüklerin toplam sözcüğe oranı, isim, eylem ve niteleyici sözcük kullanımları karşılaştırmıştır. Otistik bozukluğu olan çocukların ve normal gelişim gösteren grupların her biri için, belirtilen sözcük türlerinin kullanımları arasındaki fark incelenmiştir. Çalışmaya 15

normal gelişim gösteren çocuk ile 15 otistik bozukluğu olan çocuk dâhil edilmiştir. Çalışmada doğal dil örnekleri 30-45 dakika arasında değişen sürelerde, serbest oyun seansları ile alınmıştır. Çalışmanın verileri video kamera ile kayıt edilen görüntülerin çeviri yazıları ile elde edilmiştir. Araştırmanın bulgularında, isim, eylem, adil kullanım miktarları ve farklı sözcüklerin toplam sözcüğe oranları bakımından karşılaştırıldığında, otistik bozukluğu olan çocuklarla normal gelişim gösteren grup arasında anlamlı fark ortaya çıkmamış, adil kullanımı bakımından ise iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuş ancak bu farkın etki düzeyinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Otistik bozukluğu olan çocuklarla dil kullanımına ilişkin bir diğer çalışmayı da Çiftçi (2006) gerçekleştirmiştir. Çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklarda kullanımbilimsel bileşenin dildeki görünümünü incelemiştir. Araştırmaya 8'i erkek 1'i kız 9 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırmada deneklerin hem dilsel performansları betimlenmiş hem de Prutting ve Kirchner'in (1987) geliştirmiş oldukları kullanımbilimsel bileşenin kontrol listesi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına genel olarak baktığımızda otistik bozukluğu olan çocukların kullanımbilimsel bileşenlerinde işlevsizlik olduğu ortaya çıkmıştır. Günhan (2004) ise çalışmasında Türkçe konuşan, otistik bozukluğu olan çocuğun ad nitelikli ve eylemsi uygulamaları ne şekilde kullandığını incelemiştir. Deneysel bir çalışma yapan Günhan (2004)'nin çalışmasına yaş aralığı 5,5 ile 17 arasında 11 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırma bulguları otistik bozukluğu olan çocukların doğal dil kullanımında sınırlılıklar olduğunu göstermektedir.

Dil kullanımına ilişkin yapılan bir diğer çalışmayı ise Keçeli-Kaysılı (2006) gerçekleştirmiştir. Araştırmada otistik bozukluğu olan çocukların dil özellikleri kullanım açısından incelenmiştir. Araştırmanın denekleri otistik bozukluğu olan, ilköğretim tam zamanlı kaynaştırma programına devam eden, en az bir yıldır özel eğitim hizmetlerinden yararlanan, 7 yaşında ve 7 yaş üstünde olan, ortalama sözcük uzunluğu en az 3 ve 3'ün üstünde olan ve evlerinde Türkçe dışında başka dil kullanılmayan 20 çocuktur. Araştırmada, Dil Sınıflandırma Sistemine göre oluşturulan Ölçüt Bağımlı Dil Örneği Alımı (ÖBDÖA) kullanılmıştır. Araştırmada 6 resimden oluşan olay sıralama kartları temel alınmış ve dil örneği alımı sırasında bu resimlerden yararlanılmıştır. Elde edilen dil örnekleri işlev kategorilerinden bildirme, mantık yürütme, tahmin etme ve yansıtma kategorilerinin kullanıp kullanılmaması bakımından incelenmiştir. Bunun yanında çocukların resimli hikâye kartları hakkında konuşurken ana anlama değinip değinmedikleri ve ana anlamın içerdiği işlev kategorileri de değerlendirilmiştir. Değerlendirme sırasında kullanılan resimlerle ilgili hazırlanmış yapılandırılmış ve yapılandırılmamış soruların %75'ine doğru yanıt veren çocukların, ölçülen işlev kategorilerini kullandıkları kabul edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, çocukların bildirme kategorisinden etiketleme ve olayları anlatma alt kategorilerini kullandıklarını ancak mantık yürütme ve yansıtma kategorilerini kullanmadıklarını göstermektedir. Bunun yanında örnekleme oluşturan otistik bozukluğu olan çocuklar hikâyedeki ana anlama değinmemişlerdir.

Bu kategoride yer alan çalışmalarından bir diğeri de Çanak (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Çanak (2008), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocukların resimlerini incelemiştir. Araştırmaya yaşları 4-25 yaş arası 43 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırmada, ölçü aracı olarak Genel Bilgi Formu ve Resim İnceleme Formu kullanılmıştır. Araştırma bulguları otistik bozukluğu olan çocukların çizgisel gelişimleri bakımından yaşlarından geride olduklarını ve şema öncesi dönemde kaldıklarını göstermektedir.

Dışlıklı (2007) ise çalışmasında 24-34 aylık otistik bozukluğu olan çocukların sosyal ve duygusal gelişim özelliklerini incelemiştir. Araştırmaya, yaşları 24-36 ay arasında değişen 60 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırmada; otistik bozukluğu olan çocuk ve ailesi hakkında bilgi toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu ve duygusal gelişim özelliklerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Otistik Çocuklar İçin Sosyal ve Duygusal Gelişimi Değerlendirme Aracı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan otistik bozukluğu olan çocukların, sosyal-duygusal gelişimi değerlendirme aracından aldıkları puanların cinsiyete, çocukların yaşına, tanı yaşına, eğitim sürelerine, annelerin öğrenim durumuna, annelerin yaşına, babaların yaşına göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu çalışmaya benzer bir çalışmayı Şahin-Zeteroğlu (2006) gerçekleştirmiştir. Şahin-Zeteroğlu (2006), çalışmasında 25-72 aylar arasındaki otistik bozukluğu olan çocukların gelişimlerini incelemiştir. Araştırmaya yaşları 25-72 ay arasında değişen 60 otistik bozukluğu olan,

60 normal gelişim gösteren çocuk olmak üzere toplam 120 çocuk katılmıştır. Otistik bozukluğu olan çocukların ve normal gelişim gösteren çocukların gelişimsel özellikleri, Gazi Erken Çocukluk Gelişimi Değerlendirme Aracı (GEÇDA) ile belirlenmiş ve değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, gelişimsel açıdan otistik bozukluğu olan çocuklar normal gelişim gösteren çocuklarla kıyaslandığında, otistik bozukluğu olan çocukların dil, bilişsel, psikomotor ve sosyal-duygusal gelişiminde istatistiksel olarak önemli farklılıklar saptanmıştır. Alt boyutların tümünde normal gelişim gösteren çocukların değerleri, otistik bozukluğu olan çocukların değerlerine göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bunun yanında otistik bozukluğu olan çocukların dâhil olduğu grupta, üniversite mezunu anne ve babaların çocuklarının gelişim puanları, ilkokul mezunu anne ve babaların çocuklarının gelişim puanlarından daha yüksek çıkmıştır. Normal gelişim gösteren çocuklar grubunda anne ve baba öğrenim düzeyleri arasında toplam değerler açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Günel (2007) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklarda duyu motor ve kognitif yeteneklerin günlük yaşam aktiviteleri ve yaşam kalitesine etkisini incelemiştir. Çalışmaya 6-12 yaşları arasında 32 otistik bozukluğu olan çocuk ile normal gelişim gösteren 30 çocuk dahil edilmiştir. Tüm çocukların duyuşal farklılıkları duyuşal profil, duyu bütünlüğü Ayres Güney Kaliforniya Duyu Bütünlüğü Testleri, kognitif fonksiyonları Loewenstein İş Uğraşısı Tedavisi Kognitif Değerlendirmesi, motor yeterlilikleri Bruinink-Oseretsky Motor Yeterlilik Testi, el fonksiyonları Jebsen El Fonkiyon Testi ve 9 Delikli Peg Testi, günlük yaşam aktiviteleri Pediatrik Özur Değerlendirme Envanteri, yaşam kalitesi Çocuk Sağlığı Anketi ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına baktığımızda, otistik bozukluğu olan çocuklarda önemli derecede duyu bütünlüğü, motor ve kognitif problemlerin olduğunu ve bu problemlerin çocukların günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlık düzeyini ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Öktem (2009) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklar için özel eğitim okulları tasarım ilkeleri Özel İlgi Özel Eğitim Okulu'nun tasarım ve değerlendirmesini gerçekleştirmiştir. Çalışmada otistik bozukluk tanısı konulmuş ve özel eğitim desteği alması gerekli görülen çocuklar için özel okul düzenlemenin mimari ana hatları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, okulun önceki tasarımını yeniden değerlendirilmiş ve mimari tasarım yönünden, program öğeleri, doğal ışıklandırma, eğitim ve dolaşım mekânlarının düzeyi, akustik yalıtım ve renk şemaları konularında gerekli önerilerde bulunulmuştur. Şakar (2008) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan öğrencilere yönelik eğitsel yazılım tasarlama, geliştirme ve değerlendirme sürecini incelemiştir. Araştırmada öğretim tasarım süreç modellerinden "Seels ve Glasgow Öğretim Tasarım Modeli" kullanılarak otistik bozukluğu olan bireylere yönelik kavram öğretimi konusunda bir eğitim yazılımının tasarım ve geliştirme süreci sunulmuştur. Geliştirilen yazılımda "giysiler" kavramı problem alanı olarak belirlenmiştir. Araştırma modeli olarak ön test-son test kontrol gruplu deneysel model kullanılmıştır. Bir eğitim vakfında kavram eğitimi alan yaşları 4,5-15 arasında değişen 6 otistik bozukluğu olan çocuk araştırma grubunu oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre, otistik bozukluğu olan bireylerin eğitiminde bilgisayar yazılımlarının kullanımı kavram öğretimi konusunda başarı düzeylerinin yükseldiği, motivasyonlarının arttığı görülmüştür.

Yılmaz (2010), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklarda müzik atölyesi çerçevesinde ortaya çıkan sözsüz iletişim işaretlerini incelemiştir. Araştırmaya müzik atölyesi çerçevesinde üç otistik bozukluğu olan ergen katılmıştır. Araştırmada, atölye sırasında filme çekilmiş, elde edilen videolarda, sözel olmayan ve konuşma dışı her türlü iletişimsel işaret bulguları analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, otistik bozukluğu olan bireylerde müzik, sözel olmayan ve konuşma dışı işaretlerin ortaya çıkışını destekleyerek, onlara kendilerini ifade etme yolu açtığı söylenebilir.

Bu kategoride yer alan doktora çalışmalarında Atasoy (2008), çalışmasında yüksek fonksiyonlu otistik bozukluğu olan çocuklarda çeşitli bilişsel özellikler arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmaya yaygın gelişimsel bozukluğu olan 80, kontrol grubu olarak zihin engelli 67 ve normal gelişim gösteren 69 çocuk olmak üzere toplam 216 çocuk katılmıştır. Yapılan araştırmaya katılan tüm çocukların sözel beceri performansları Peabody Resimli Kelime Testi ile belirlenmiştir. Araştırma bulguları yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların yaşlarına göre bilişsel özellikleri bakımından geri olduklarını ortaya koymuştur.

Güleç-Aslan (2008) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklar için Davranışsal Eğitim Programı (OÇİDEP) ev uygulaması sürecini ve sonuçlarını incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan iki çocuk katılmıştır. Araştırma bulgularına göre, OÇİDEP ev uygulamasının planlama aşamasında belirlenen genel ilkelerde değişiklikler ya da uyarlamalar yapılarak yürütülebildiğini, planlama aşamasında katılımcılara öğretilmesi hedeflenen becerilerde değişiklikler yapıldığını, uygulama boyunca çeşitli davranış sorunları ve öğretimsel sorunlar yaşandığını ve bu sorunlara yönelik uygun önlemler alınarak yürütmenin sürdürüldüğünü, uygulama süresince OÇİDEP ekip üyelerinin bilgi ve becerilerinde artış olduğunu, OÇİDEP ev uygulaması katılımcılarında üzerinde çalışılan gelişim alanlarında ve diğer alanlarda çeşitli gelişmeler görüldüğünü söyleyebiliriz. Koçbeker (2003) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan bir çocuğun yabancı dil öğrenimine ilişkin örnek olay incelemiştir. Araştırmaya bir otistik bozukluğu olan öğrenci katılmıştır. Otistik bozukluğu olan öğrenciye altı ay boyunca, bireysel özelliklerine, ihtiyaçlarına ve ilgilerine göre geliştirilen bir yabancı dil eğitim programı uygulanmıştır. Araştırmada durum çalışması modeli kullanılmış ve veriler gözlem, görüşme ve döküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırma bulgularında, otistik bozukluğu olan bireyin anadili İngilizce'nin yanı sıra yabancı bir dil olarak Türkçe'yi öğrenebildiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda, yabancı bir dili öğrenme süreci öncesinde, otistik bozukluğu olan bir çocuğun aldığı erken ve yoğun davranış ve konuşma terapisinin, sistemli bir eğitimin, anadilinde konuşmayı bilmesinin, zihinsel bir engelinin bulunmamasının ve zekasının normal veya normalin üzerinde olmasının son derece önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Özlü-Fazlıoğlu (2004) ise çalışmasında duyuşsal entegrasyon programının otistik bozukluğu olan çocukların duyuşsal ve davranış problemleri üzerine etkisini incelemiştir. Araştırmaya, yaşları 7-11 arasında değişen 30 otistik bozukluğu olan çocuk (15 deney grubu-15 kontrol grubu) katılmıştır. Araştırmanın deney ve kontrol grubunu oluşturan çocukların duyuşsal özelliklerini belirlemek amacı ile Otistik Çocuklar İçin Duyuşsal Değerlendirme Formu ve davranış problemlerinin belirlenmesi amacı ile 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL) kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki otistik bozukluğu olan çocuklar davranış problemleri açısından değerlendirildiğinde CBCL içe yönelim ve dışa yönelim alt testi ve genel davranış problemi öntest ve sontest puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Araştırmanın sonucunda duyuşsal entegrasyon programının otistik bozukluğu olan çocukların duyuşsal ve davranışsal problemleri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Yönetici, öğretmen ve vakıf üyelerinin belirli bir konuya ilişkin görüşlerin belirlendiği lisansüstü tezler

Bu kategoride beş yüksek lisans tezi (İlik, 2006; Kartal, 2002; Kodal, 2006; Yavuz, 2008; Yumak, 2009) yer almaktadır. Bu amaçla yürütülen tezlere 92 öğretmen, 6 vakıf çalışanı, 117 öğretmen ve yönetici katılmıştır.

Bu kategoride yer alan yüksek lisans tezleri içerisinde İlik (2006)'ın ve Yavuz (2008)'un çalışmaları birçok bakımdan birbirine benzerlik göstermektedir. Her iki çalışma da araştırmanın yürütüldüğü üniversite (*Selçuk Üniversitesi*), araştırma yöntemi (*görüşme*), araştırmada kullanılan veri toplama aracı (*yarı yapılandırılmış görüşme formu*), verilerin analizinde kullanılan yöntem (*betimsel analiz*) bakımından benzerlik göstermektedir. Araştırmalar, öğretim yöntemleri hakkında öğretmenlerden alınan görüşler bakımından da birbirine benzerlik gösterirken, görüş alınan beceriler bakımından birbirinden farklıdır. İlik (2006), giyinme becerilerinin kazandırılmasında kullanılan öğretim yöntemleri hakkında öğretmen görüşlerini değerlendirmiş, Yavuz (2008) ise iletişim becerilerinin kazandırılmasında kullanılan öğretim yöntemleri hakkında öğretmen görüşlerini değerlendirmiştir. İlik (2006)'ın çalışmasına 46 OÇEM öğretmeni katılmıştır. Araştırma bulguları, otistik bozukluğu olan çocuklara giyinme becerilerinin öğretiminde zincirleme yöntemlerin daha etkili olduğunu göstermektedir. Yavuz (2008)'un çalışmasına 30 OÇEM öğretmeni katılmıştır. Araştırma bulguları, otistik bozukluğu olan çocuklara iletişim becerilerinin öğretiminde öğretmenlerin en çok bekleme süreli öğretim, ayırık denemelerle öğretim, fırsat öğretimi ve temel tepki öğretimini kullandıklarını ortaya çıkarmıştır.

Görüşlerin belirlenmesi kategorisinde yer alan bir diğer yüksek lisans tezi de Kartal (2002)'ın çalışmasıdır. Kartal (2002), çalışmasında zihin engelli ve otistik bozukluğu olan çocuklara hizmet veren vakıflarda çalışan vakıf üyelerinin vakıf çalışmalarına yönelik görüşlerini değerlendirmiştir. Araştırmaya 6 vakıf üyesi katılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve elde edilen veriler tümevarımsal analiz tekniği

ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, vakıf çalışanlarının, vakıf çalışmalarını yeterli bulmadıklarını ve kendilerine birçok yeni hedef saptadıklarını göstermiştir. Aynı zamanda bulgular, vakıfların aile eğitimi, işe yerleştirme gibi konularda sistemli programları olmadığını ortaya çıkarmıştır. Yine bu kategoride Kodal (2006), araştırmasında otistik bozukluğu olan çocuklarla çalışan özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar ve sorunların çözümüne ilişkin öğretmen görüşlerini değerlendirmiştir. Araştırmaya 16 öğretmen dâhil edilmiştir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular, otistik bozukluğu olan çocuklarla çalışmalarına ilişkin çeşitli önerilerin geliştirilmesi sağladığını göstermektedir. Yumak (2009) ise araştırmasında ilköğretimde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin özel eğitime gereksinimi olan otistik bozukluğu olan çocuklara bakış açısını incelemiştir. 117 öğretmen ve yöneticinin dâhil edildiği araştırma hem nitel hem nicel araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırmada verilerin bir kısmı SPSS programı kullanılarak analiz edilirken, bir kısmı da nitel kodlama yapılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, ilköğretim okullarında görev yapan öğretmen ve yöneticilerin otistik bozukluk hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, otistik bozukluğu olan çocuklara karşı nasıl davranış ve yaklaşım sergileyeceklerini bilemedikleri ve bu nedenle otistik bozukluğu olan çocuklara karşı olumlu bir davranış geliştiremedikleri, tüm bunların ise konu hakkında yeterli eğitim alamadıklarından kaynaklandığını göstermektedir.

Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Çocukların Aileleriyle Yapılan Çalışmalar

Otistik bozukluğu olan çocukların aileleriyle gerçekleştirilen on dokuz yüksek lisans tezi (Akmanış, 2010; Aksaz-Kuloğlu, 1992; Aydın, 2002; Balkanlı, 2008; Beral, 2010; Bıçak, 2009; Çapa, 2009; Demir, 2010; Dere, 2009; Esen, 2010; Fırat, 2000; Görgü, 2005; Gültekin, 1999; Karadeniz, 2007; Köktürk, 2008; Onat-Zoylan, 2005; Öksüz, 2008; Öztürk-Tokuç, 2009; Sarısoy, 2000; Sevim, 2007; Turan, 2009; Ünlüer, 2009; Yücel, 2006) ve bir doktora tezi (Çelimli, 2009) bulunmaktadır.

Bu amaçla yürütülen tezlere 1451 otistik bozukluğu olan çocuğa sahip aile, 428 normal gelişim gösteren çocuğa sahip aile, 10 Down Sendromlu çocuğu olan aile, 39 zihin engelli çocuğu olan aile ve 21 anne, 88 otistik bozukluğu olan çocuk, 91 otizmli çocuk kardeşi, 36 Down Sendromlu çocuk kardeşi, herhangi bir engeli olmayan kardeşe sahip 40 çocuk ve 21 Okulöncesi Bölümü 3. sınıf öğrencileri katılmıştır.

Bu kategorideki çalışmalar incelendiğinde birbirine benzer özellikler gösteren yüksek lisans tezlerine rastlanmıştır. Akmanış (2010) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan 100 çocuğun annesi katılmıştır. Araştırmada otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin sosyodemografik bilgilerini almak üzere, araştırmacı tarafından geliştirilen “Sosyodemografik Bilgi Formu” kullanılmıştır. Annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (MSPSS) ile annelerin umutsuzluk düzeyi ise Beck Umutsuzluk Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin algıladığı sosyal destek düzeyi ve alt ölçekleri ile umutsuzluk düzeyi ve alt ölçekleri arasında anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Yapılan istatistiksel analizlerle annelerin algıladığı sosyal destek arttıkça umutsuzluk düzeylerinin azalmakta olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmaya benzer bir çalışma da 2005 yılında Görgü tarafından gerçekleştirilmiştir. Görgü (2005), 3-7 yaş arası otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 165 anne katılmıştır. Araştırmada otistik bozukluğu olan çocukların annelerine ait kişisel bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyini belirlemek amacıyla “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (MSPSS), annelerin depresyon düzeylerini belirlemek için ise “Beck Depresyon Ölçeği” kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda; otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin yaşının, medeni durumlarının, otistik bozukluğu olan çocuğun doğum sırasının, cinsiyetinin, yaşının, tanı konulma süresinin, annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile depresyonlarını yordamadığı gözlenmiştir. Bunun yanında annenin eğitim durumunun, ev dışında bir işte çalışma, eşinin eğitim durumu, aylık gelir, sahip olunan çocuğu ilk fark eden kişi, çocuklara doğumdan itibaren bakan kişi, şu an bakıcı yardımı alıp almama ve otizm derecesini algılama

değişkenlerinin ise annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile depresyonlarını yordadığı görülmüştür. Ünlüer (2009) ise çalışmasında 2-6 yaş arası otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya yaşları 2-6 arası otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 92 anne katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, annelerin algıladığı sosyal destek ve umutsuzluk düzeylerinin annenin yaşı, otistik bozukluğu olan çocuğun yaşı ve cinsiyetine göre farklılaşmadığı ancak annenin medeni durumu, eğitim ve gelir düzeyi, otizmin derecesi ve çocuğun kaynaştırma eğitimine katılma durumuna göre farklılaştığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre algılanan sosyal destek düzeyi arttıkça, umutsuzluk düzeyi azalmaktadır. Gerçekleştirilen bu üç çalışma farklı yıllarda yapılmış olsa da, çalışmalar, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve elde edilen bulgular ve araştırma modeli (*ilişkisel tarama modeli*) bakımından benzerlik göstermektedir.

Annelerin yaşadıkları psikolojik durumlarını karşılaştıran Demir (2010) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuk annelerinde benlik saygısı ve somatizasyon (psikolojik kökenli fiziksel hastalıklar) düzeylerini karşılaştırmıştır. Araştırmaya normal gelişim gösteren çocuk sahibi 60 anne ve otistik bozukluk tanısı almış çocuğa sahip 60 anne katılmıştır. Araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu, Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği ve SCL 90R Ruhsal Belirti Tarama Listesi aracılığı ile yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma bulgularında normal gelişim gösteren çocuk annelerinin benlik saygısı düzeylerinin otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Otistik bozukluğu olan çocuğa sahip anneleri bir başka özürlü grubunda olan ya da normal gelişim gösteren çocuğu olan annelerle kıyaslayan çalışmalar bakımından değerlendirdiğimizde Balkanlı (2008) ve Fırat (2000)'in çalışmaları birbirine benzer özellikler göstermektedir. Balkanlı (2008) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ve sahip olmayan annelerde yaşam kalitesi, yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 55 anne ile normal gelişim gösteren çocuğu olan 55 anne katılmıştır. Araştırmada Dünya Sağlık Örgütü'nün Yaşam Kalitesi Ölçeği, Diener'in Yaşam Doyum Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında umutsuzluk puanı açısından kız çocuğu olan annelerin puan ortalaması otistik bozukluğu olan erkek çocuğa sahip annelere göre daha yüksek bulunmuştur. Sosyal ve çevresel yaşam kalitesi puan ortalamalarında ise erkek çocuğu olan anneler kız çocuğu olan annelere göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. 4-6 yıl arası eğitim alan çocukların annelerinin çevresel yaşam kalitesi puanı 1-3 yıl arası eğitim alan çocukların annelerine göre yüksek bulunmuştur. Sonuç olarak çocuğu otizmlili olmayan annelerin otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelere göre sosyal ilişki puanının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Fırat (2000) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan ve zihinsel engelli çocukların annelerinde kaygı, depresyon, aleksimiti (kişinin duygularını veya duygu durumunu tanımlama güçlüğü) ve genel psikolojik değerlendirmesini yapmıştır. Araştırmaya 3-12 yaş arası otistik bozukluğu olan çocuğa sahip anneler katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla STAI Kaygı Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği, Aleksimiti Ölçeği ve Ruhsal Belirti Tarama Listesi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında, anneler için otistik bozukluğu olan ya da zihinsel engelli olan bir çocuk doğurmak ya da yetiştirmek, şok, reddetme ve suçluluk duygusu ve çaresizlik gibi duygulara yol açtığı bulunmuştur. Aynı zamanda araştırmada, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelere, destek programlarının geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Otistik bozukluğu olan çocukların kabulü ile ilgili bir çalışmayı Dere (2009) gerçekleştirmiştir. Dere (2009), çalışmasında annelerin otistik bozukluğu olan çocuklarını kabul etmeleri ile otistik bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin kardeşlerini kabulü arasındaki ilişki karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmaya 60 anne ve kardeş katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Anketi ve Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği (Anne Formu) ile Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği (ÖKYTÖ) kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği puanları ile Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği puanları arasında olumsuz ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Annenin otistik bozukluğu olan çocuğunu kabul-red durumunun, annenin yaşına, medeni durumuna, çalışma durumuna, öğrenim durumuna, gelir durumuna göre

farklılaşma bulunamamıştır. Otistik bozukluğu olan kardeşe sahip çocukların kardeşlerini kabulünün, normal gelişim gösteren kardeşlerin yaşına, cinsiyete, kardeş sayısına, otizmlili kardeşin büyük ya da küçük olma durumuna göre farklılaşma bulunamamıştır.

Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin ihtiyaçlarının ve yaşadıklarının belirlenmesine yönelik çalışmalar iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bıçak (2009) araştırmasında otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin yaşadıklarını belirlemeye çalışmıştır. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 10 anne katılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Araştırmada görüşmelerden elde edilen veriler 11 tema altında toplanmıştır. Bunlar; “otizmin farkındalık yaşı, çocukta görülen otistik özellikler, ilk duygusal tepkiler, ailenin otizm hakkındaki bilgi kaynakları, annelerin otizmin nedenleri hakkındaki görüşleri, otizmin aile yapısı üzerindeki etkisi, otizmin annenin günlük yaşamı üzerindeki etkisi, çocuğun durumunun diğerlerine açıklanması, sosyal destek beklentisi, çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar, çocuğun geleceğine ilişkin beklentilerdir.” Araştırma bulgularına göre otizmlili çocuğa sahip annelerin çocuklarında otistik bozukluk olduğunu öğrendikten sonra çok yoğun duygular yaşadıkları, aile içi ve sosyal ilişkilerinin değiştiği, çocuklarının geleceği ile ilgili endişe yaşadıkları gözlenmiş, ailelere özel eğitim kapsamında bilgi verici danışmanlığın yaygınlaştırılması önerilmiştir. Köktürk (2008) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin deneyimleri ve gereksinimlerini belirlemeye çalışmıştır. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 30 anne katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Aynı zamanda annelerin gerginlik kaynaklarını görmek amacıyla Aile Stresini Değerlendirme Ölçeği (ASDÖ) ve annelerin destek sistemlerini görmek amacıyla da Aile Destek Ölçeği (ADÖ) kullanılmıştır. Bunun yanında anneler aile bilgi formu da doldurmuşlardır. Yapılan görüşmelerin sonucunda, annelerin çocuklarında bir sorun olduğunu ilk fark etmeleri ile bir uzmana başvurmaları arasında bir zaman aralığı bulunmaktadır. Niceliksel verilerin sonuçlarına göre, anneler orta düzeyde gerginlik ve destek algılamaktadırlar. Annelerin ASDÖ’den yüksek ortalama puanı karamsarlık etmeninden, en düşük puanı ise anne-baba ve aile sorunları etmeninden aldığı aynı zamanda annelerin en çok duygusal destek, en az bakım desteğini algıladıkları ortaya çıkmıştır.

Otistik bozukluğu olan çocukların anneleri ile bir programın çalışıldığı araştırmaları ise Aydın (2002) ve Sevim (2007) gerçekleştirmiştir. Aydın (2002) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelere yönelik bir eğitim programı modeli uygulamıştır. Bu çalışmada, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelere uygulanan eğitim programı neticesinde, annelerin otistik bozukluğu olan çocuklarına temel becerileri öğretebilme düzeyleri ve annelerin yaşadıkları kaygı düzeyleri araştırılmıştır. Araştırmada tek gruplu öntest-sontest deneme modeli kullanılmıştır. Araştırmaya çocuğu otistik bozukluk tanısı almış 17 anne ve Okulöncesi Bölümü 3. sınıf öğrencilerinden 21 gönüllü öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan anne ve gönüllü öğrencilere altı hafta süren bir eğitim programı uygulanmıştır. Araştırmada, eğitim programı uygulamasının başında ve sonunda annelere, otistik bozukluğu olan çocuklarına temel becerileri öğretebilme düzeylerini saptamak amacıyla “Anne Değerlendirme Anketi” ve çocuklarından dolayı yaşadıkları kaygı düzeyini saptamak amacıyla da “Spielberger’in Durumluluk ve Süreklilik Kaygı Envanteri” uygulanmıştır. Gönüllü öğrencilere ise otistik bozukluğu olan çocuklar hakkındaki bilgi düzeylerini saptamak amacıyla eğitim programı başında ve sonunda “Otizme Dair Değerlendirme Anketi” uygulanmıştır. Bunun yanında programa katılan tüm deneklere programın sonunda “Program Değerlendirme Anketi” uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına baktığımızda, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin eğitim programı sonrasında otistik bozukluğu olan çocuklarına temel becerileri öğretebilme düzeyleri olumlu yönde etkilenmiştir. Annelerin durumluluk ve süreklilik kaygı düzeylerine bakıldığında; eğitim programı öncesi ve sonrası puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı sonuç çıkmadığı görülürken, kaygı düzeylerinin düştüğü yönünde ipuçları elde edilmiştir. Çalışmanın sonunda tüm deneklere uygulanan program değerlendirme anketi sonuçlarına göre, katılımcıların programdan memnun olduğu görüşü elde edilmiştir. Sevim (2007) ise çalışmasında otistik bozukluğu olan çocukların annelerinde stresle başa çıkma programının etkisini incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 44 anne katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Beck Depresyon Envanteri, Beck Kaygı Envanteri, İntihar Olasılığı Ölçeği ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda Stres

Yönetimi Programından sonra otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin depresyon düzeyinde anlamlı bir düşüş olurken kaygı ve intihar olasılıklarında bir değişiklik olmadığı görülmüştür.

Ailelerle yapılan yüksek lisans çalışmaları arasında, Aksaz-Kuloğlu (1992), çalışmasında bilgi verici danışmanlığın otistik bozukluğu olan çocuğa sahip anne-babaların kaygı düzeyine etkisini araştırmıştır. Araştırmaya, yaşları 6-12 arasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 7 aile ve kontrol grubu için normal gelişim gösteren çocuğa sahip 7 aile katılmıştır. Araştırmada bilgi verici danışmanlığın ailelerin kaygı düzeyine etkisini belirlemek için “Özürü veya sürekli bir hastalığı olan bireye sahip ailenin kaygı ve endişe düzeyini ölçme aracı” (KEÖA) kullanılmıştır. Araştırma bulgularında, bilgi verici danışmanlık uygulaması sonunda deney ve kontrol gruplarının kaygı düzeyleri kendi içlerinde karşılaştırılmıştır. Her iki grup açısından anlamlı farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında araştırmada, elde edilen gözlemler doğrultusunda, bilgi verici danışmanlığın kaygı düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olmasa bile deney grubuna katılan anne-babaların daha bilinçli oldukları, çocuklarını kabul etmeye, eşler arası etkileşimi artırma ve sosyal desteği sağlama açısından yararlı olduğu belirtilmiştir. Gültekin (1999) ise otistik bozukluğu olan çocuklar ve ailelerine eve dayalı aile eğitimi uygulamasını gerçekleştirmiştir. Bu araştırmanın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi aile eğitimi programının uygulanması sonucunda ailelerin çocuklarının uygun olmayan davranışlarının (yönergeye karşı koyma-gezinme) uyuşmayan davranışlarını ayrımlı pekiştirmesinin, çocuklarının uygun olmayan davranışlarının azalmasına yol açıp açmadığını belirlemektir. İkinci amaç da ailelerin çocuklarının uygun olmayan davranışlarının uyuşmayan davranışlarını (yönergeyi yerine getirme-bir etkinlikle meşgul olma) ayrımlı pekiştirmelerinin, çocuklarının uygun olmayan davranışının uyuşmayan davranışlarının artmasına yol açıp açmadığı belirlemektir. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden AB modeline göre desenlenmiştir. Araştırmaya 2 otistik bozukluğu olan öğrenci ve onların anneleri katılmıştır. Araştırmanın bulgularında, aile eğitimi programının uygulanması sonucunda çocuklarına uyuşmayan davranışların ayrımlı pekiştirilmesi işlem sürecini uygulamalarının, uygun olmayan farklı davranışların azaltılmasına ve uygun olan uyuşmayan davranışların artmasına yol açtığı görülmektedir.

Esen (2010)'in çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuklarda hareket eğitimi ile sosyalleşme denemesi çalışılmıştır. Araştırmaya 36 otistik bozukluğu olan çocuk ailesi katılmıştır. Araştırma bulgularına göre spor yapan ve yapmayan otistik bozukluğu olan çocuklar arasındaki değişiklikler incelendiğinde, düzenli ve planlı şekilde uygulanan spor aktiviteleri ve uygulamaları, otistik bozukluğu olan bireylerin temel sosyal becerilerinde, duygusal becerilerinde ve saldırgan davranışlarla başa çıkma becerilerindeki olumlu farklılığı tespit edilmiştir.

Çapa (2009), araştırmasında zihin engelli ve otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlükleri karşılaştırmıştır. Araştırmaya, 11 yaşın üstünde zihin engelli çocuğa sahip 21 anne ile otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 20 anne ve 1 baba katılmıştır. Araştırma nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın verileri, zihin engelli ve otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin, çocukları ile birlikte yaya olarak bir yerden bir yere giderken, toplu taşıma araçlarında, komşu ve akraba ziyaretlerinde, düğün, nişan gibi yerlerde, parklarda, sinema, tiyatro ya da konserlerde, maçlarda, spor yaparken, otel, pansiyon, plaj, havuz gibi yerlerde, süpermarketlerde, küçük dükkânlarda, giyim mağazalarında, dışarda yemek yediklerinde, umumi tuvaletlerde, hastanelerde, berber ya da kuaförlerde güçlüklerle karşılaştıklarını ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak araştırmanın bulguları “Yaya olarak bir yerden başka bir yere gitme”, “Toplu taşıma araçlarını kullanma”, “Kişisel gelişim ve toplum yaşamı”, “Spor etkinliklerine katılma”, “Alış-veriş yapma”, “Dışarda yemek yeme”, “Kamu kurumlarından hizmet alma” olarak belirlenen temalara göre sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre ailelerin görüşleri karşılaştırıldığında toplumsal hayata katılmada otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin, zihin engelli çocuğa sahip ailelerden daha fazla güçlük yaşadıkları belirlenmiştir. Zihin engelli çocuğa sahip aileler ev gezmelerine gittiklerinde daha fazla güçlük karşılaştıklarını belirtirken, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip aileler yürüyerek bir yerden başka bir yere gittiklerinde daha fazla güçlük karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak araştırma bulguları incelendiğinde her iki grup tarafından “insanların bakışlarından rahatsız olma” ortak yaşanan sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında

dikkat çeken diğer bir bulgu da çocuğun davranışlarından dolayı yaşanan sorunların ortak olarak belirtilmesidir. Öksüz (2008) ise çalışmasında, otistik bozukluğu olan ve normal çocuk sahibi anne babaların bazı psikiyatrik ve psikolojik özelliklerini karşılaştırmıştır. Araştırmaya 129 anne ile 121 baba katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla anne babalara anket soruları, Beck Depresyon Envanteri, Ruhsal Belirti Tarama Envanteri (SCL-90) ve Toronto Aleksimiti Ölçeği (TAS) uygulanmış, sonuçlar iki grup arasında karşılaştırılarak incelenmiştir. Araştırma bulgularında, anne ve babalar arasındaki karşılaştırmalarda aleksimiti düzeyinde anlamlı farklılık bulunamamıştır. Aynı zamanda anneler için otistik bozukluğu olan bir çocuğa sahip olmanın, kalıcı birtakım duygulara yol açtığı, bu duyguların anne babaların kişilik özelliklerini etkilediği ortaya konmuştur. Sencar (2007), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin algıladıkları sosyal destek ve stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 91 anne 81 baba olmak üzere 172 kişi, kontrol grubu olarak 92 anne ve 80 baba olmak üzere 172 kişi katılmıştır. Araştırmanın verileri, sosyal destek genişlikleri, sosyal destekten memnuniyet düzeyleri ve sosyal desteğin kimler tarafından verildiği SDA (TheSocialSupportQuestionnaire) ölçeği ile, stres düzeyleri QRS (Questionnaire on ResourcesandStress) ile ölçülmüş, sosyodemografik özellikler Kişisel Bilgi Formu ile saptanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiş ve elde edilen veriler Peorson Korelasyon Katsayısı, t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi ile yorumlanmıştır. Araştırmanın bulguları, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip anne babaların algıladıkları sosyal destek genişlikleri, sosyal destekten memnuniyet düzeyleri ile stres düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Otistik bozukluğu olan çocuğa sahip anne-babaların eğitim düzeyleri yükseldikçe stress düzeylerinin düştüğü, sosyal destekten memnuniyetlerinin ve sosyal destek genişliklerinin arttığı bulunmuştur.

Beral (2010) çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuğa sahip anne-babaların öz yeterlik algılarını incelemiş ve anne-babaların öz yeterlik algılarını çeşitli değişkenler açısından ortaya koymuştur. Araştırmaya 22 Ocem'den seçilen 418 otistik bozukluğu olan çocuğun ailesi katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Ebeveyn Bilgi Formu ve Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği Türkçe Versiyonu kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, ailelerin öz yeterlik algıları genel olarak ortalamanın üzerinde çıkmıştır. Ailelerin öz yeterlik algıları otistik bozukluğu olan çocuğun cinsiyetine, yaşına, tanılama yaşına, eğitim aldığı süreye, ailenin anne-baba olma durumuna, anne-babanın yaşına, geniş aile ya da çekirdek aile olma durumuna, ailedeki çocuk sayısına ve ailede özel gereksinimli çocuk olup olmasına göre farklılık göstermektedir. Karadeniz (2007), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocukların ailelerinde nörobilişsel ve klinik bulguları incelemiştir. Araştırmaya 20 otistik bozukluğu olan çocuğun anne-babası, 20 normal gelişim gösteren çocuğun anne-babası ile 10 Down Sendromlu çocuğun anne-babası katılmıştır. Araştırmada katılımcılar, Otistik-Spektrum Ölçeği (OB), Frontal Lob Kişilik Ölçeği (FLKÖ), Mevcut Semptom Ölçeği (MSÖ), Obsesif Kompulsif Envanteri (OKE), SCID-II ve MINI testleri ile değerlendirilmiştir. Yapılan araştırma sonunda otistik bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin psikiyatrik bozukluklarını tespit etmede sözel testler yerine daha farklı yöntemler kullanılması gerektiği ve araştırmaya daha fazla örneklem grubu katılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Sarısoy (2000) ise otistik bozukluğu olan ve zihin engelli çocuğa sahip ailelerin evlilik uyumlarını incelemiştir. Araştırmaya zihin engelli çocuğu olan 39 evli çift, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 38 evli çift ve normal gelişim özelliklerine sahip çocuğu olan 38 evli çift olmak üzere üç grup katılmıştır. Anne babaların eşlerini değerlendirme biçimleri ve evlilik uyumu, bağımlılık, kopukluk, kontrolçülük ve güvenilebilirlik olmak üzere 4 alt boyuttan oluşan, kadın erkek olmak üzere iki farklı formu bulunan Birtchnell Eş Değerlendirme Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Ruh sağlığını değerlendirmek için STAI Kaygı Envanteri ve Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, annelerde bağımlılık alt boyutuna göre gruplar arasında fark bulunamamıştır, zihin engelli ve otistik bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin eşlerini kopuk kontrolcü ve aynı zamanda güvenilir olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Otistik bozukluğu olan ve zihin engelli çocuğa sahip babalar eşlerini bağımlı ve kontrolcü algıladıkları bulunmuştur. Zihin engelli çocuğa sahip babaların eşlerini otistik bozukluğu olan ve normal çocuğa sahip gruba göre kopuk ve aynı zamanda güvenilebilir buldukları sonucu bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları engelli çocuk anneleri ve babaları arasında kaygı ve depresyon açısından fark bulunmadığını göstermiştir. Bunun yanında otizmlilik çocuğu olan annelerin ve babaların kaygı düzeylerinin

normal çocuklu anne ve babalardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca engelli bir çocuğa sahip babaların depresyon düzeylerinin normal gruptan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Onat-Zoylan (2005) engelli kardeşi olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkileri boyutunu ele almıştır. Yapmış olduğu araştırmaya otistik bozukluğu olan kardeşe sahip 31 çocuk, Down Sendromlu kardeşi olan 36 çocuk ve herhangi bir engeli olmayan kardeşe sahip 40 çocuk katılmıştır. Engelli olmayan kardeşe sahip olan katılımcılar kontrol grubu olarak alınmıştır. Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylere kardeş ilişkilerinin niteliğine dair bilgi almak için Furman ve Buhrmester (1985)'in geliştirmiş olduğu Kardeş İlişkileri Anketi (Sibling Relationship Questionnaire) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Bilgi Formu uygulanmıştır. Araştırma bulgularında, engelli kardeşi olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Engelli olmayan kardeşe sahip bireyler, engelli kardeşe sahip gruba göre Kardeş İlişkileri Anketi'nin "çatışma" ve "rekabet" alt boyutlarından daha yüksek puan almışlardır. Kardeş İlişkileri Anketi'nin "göreceli konum/güç" ve "sıcaklık/yakınlık" boyutlarında gruplar arası farklılaşma görülmemiştir. Buna ek olarak kardeşin kendi yaşı, kardeşin cinsiyeti ve yaşı, iki kardeş arasındaki yaş farkı ve aile tipi ile ailedeki çocuk sayısı değişkenlerinin grupların Kardeş İlişkileri Anketinden aldıkları puanlar üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak, kardeşin cinsiyeti ve sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinin kardeş ilişkileri üzerinde anlamlı bir etki gösterdiği bulunmuştur. Araştırma gruplarının tümünde kızlar erkek kardeşlere göre "sıcaklık/yakınlık" ve "göreceli konum/güç" boyutlarından daha yüksek puanlar almışlardır. Soyo-ekonomik düzey açısından ise "göreceli konum/güç" boyutunda en düşük gelir düzeyindeki kardeşler en yüksek gelir düzeyindekilere göre daha yüksek puan almışlardır. Bunun yanında orta gelir düzeyindeki kardeşler "çatışma" alt boyutundan daha yüksek puan almışlardır.

Bu kategoride gerçekleştirilmiş bir diğer yüksek lisans tezi de Öztürk-Tokuç (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Öztürk-Tokuç (2009), çalışmasında otistik bozukluğu olan çocuk ve aile özelliklerinin aile işlevlerine etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmaya 108 aile katılmıştır. Veri toplama aracı olarak tanıtıcı bilgi formu ile anneler tarafından doldurulan Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, otistik bozukluğun erken tanılanması, otistik bozukluğu olan çocuk sahibi ailelerin sosyal ilişkilerinin desteklenmesi ve özellikle yeni doğan döneminden başlayarak ev ziyaretleri ile sağlık eğitimleri yapılarak toplumun otistik bozukluk ile ilgili bilinçlendirilmesinin önemini ortaya çıkarmıştır. Turan (2009) ise araştırmasında otistik bozukluğu olan çocukların problemleri ile din ve aile tutum ve davranışlarını incelemiştir. Araştırmaya 80 anne, 53 baba olmak üzere 133 ebeveyn katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Dindarlık Ölçeği, Dini Başa Çıkma Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma bulgularında, otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ebeveynlerin dini hayat düzeyleri yüksek çıkmıştır. Ebeveynlerin, çocuklarının getirdiği zorlukları aşmak ve stresle baş etmek için dini başa çıkma etkinliklerini kullandıkları tespit edilmiştir. Bu etkinliklerden dini yalvarma (dua), manevi temelli, iyi davranışlarda bulunma türü başa çıkma etkinliklerine daha çok kullandıkları; dini memnuniyetsizlik, dini destek ve dini kaçınma etkinliklerini ise daha az kullandıkları ortaya çıkmıştır. Yücel (2006) çalışmasında Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi hakkında uzaktan eğitime dayalı aile eğitim programının etkililiğini incelemiştir. Araştırma 72 otistik bozukluğu olan çocuğun aileleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma, ailelerin Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi hakkındaki program öncesi bilgi düzeylerine, program sonrası bilgi düzeylerinin belirlenmesine yönelik öntest-sontest kontrol grubu deneysel bir modeldir. Aile eğitimi programındaki öğretim süreçleri, her biri yaklaşık 20 dakikalık programla ilgili görüntülerden oluşan beş adet Vcd, beş adet Bilgilendirici El Kitapçığıdır. Araştırma verileri OÇEM Bilgi Testi öntest-sontest oturumları düzenlenerek toplanmış, elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularında, Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi hakkında uzaktan eğitime dayalı aile eğitim programının ailelerin OÇEM hakkındaki bilgi düzeylerinde anlamlı artışa yol açtığını, kontrol grubundaki ailelerin OÇEM hakkındaki bilgi düzeylerinde ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilerlemenin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bu kategoride yer alan doktora çalışmalarından Çelimli (2009), çalışmasında, Amerika ve Türkiye'de otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerine dair süreçleri karşılaştırmıştır. Araştırmaya her iki

kültürden 2-7 yaş arasında otistik bozukluğu olan çocukları bulunan anneler dâhil edilmiştir. Otistik bozukluğu olan çocuğa sahip iki ülke annelerini ebeveyn stresi, başa çıkma yolları ve aile işlevleri açısından karşılaştırmak amacıyla, araştırmada Çok Değişkenli Kovaryans Analizleri (MANCOVA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Türk ve Amerikan anneler, ebeveyn stres düzeyleri açısından bir farklılık göstermezken, başa çıkma yolları ve aile işlevleri özellikleri bakımından farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Türk annelerin Amerikan annelerden daha fazla problem odaklı başa çıkma yolları kullandıkları bulunmuştur.

Ölçek Çalışmaları

Ölçek çalışmalarının yapıldığı lisansüstü tezler bu kategoride yer almaktadır. Bu kategoride üç yüksek lisans tezi (Dikmen, 2008; Yalçıntaş, 2006; Yıkgeç, 2005) yer almaktadır. Bu amaçla yürütülen tezlere 252 aile, 20 normal gelişim gösteren çocuk, 20 Down Sendromlu çocuk, 20 otistik bozukluk şüphesi olan çocuk, 20 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır.

Bu kategoride yer alan çalışmalardan Yalçıntaş (2006)'ın ve Yıkgeç (2005)'in çalışmaları benzerlik göstermektedir. Yalçıntaş (2006)'ın çalışmasında geçerlik ve güvenilirlik, Yıkgeç (2005)'in çalışmasında sadece geçerlik yapılmıştır. Yalçıntaş (2006), kendini kontrol ve Atipik davranışlar (Erken Çocuklar Dönemi Gelişimsel Bozukluklarının Belirtileri) ölçeğinin 24 aylıktan 72 aylığa kadar olan Türk otistik çocuklar için uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapmıştır. Araştırmaya otistik bozukluğu olan çocuğa sahip 150 aile, geçerlik çalışması için normal gelişim gösteren çocuğu olan 50 aile ve zihinsel yetersizliği olan 50 aile katılmıştır. Araştırmada özgün ölçeğin Türkçe formu- Kendini Kontrol Davranışlar ve Atipik Davranışlar Ölçeği-KADÖ kullanılmıştır. Araştırmada ölçek puanlarına ilişkin betimsel istatistik ile alt alt test puanları arasında ikili korelasyona bakılmıştır. Araştırma bulgularında KADÖ'nün 24 ile 72 aylar arasında olan otistik bozukluğu olan çocuklar için güvenilirliği yüksek ve geçerli bir araç olduğu, otistik bozukluğu olan, normal gelişim gösteren çocuklar ve zihinsel yetersizliği olan çocuklardan ayırt edebildiği görülmüştür. Yıkgeç (2005) ise çalışmasında 'Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği'nin geçerliğini saptamayı amaçlamıştır. Araştırmaya 20 normal gelişim gösteren çocuk, 20 Down Sendromlu çocuk, 20 otistik bozukluk şüphesi olan çocuk, 20 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır. Araştırmada ölçek, DSM-IV-TR Otistik Bozukluk Kriterleri ve AGTE üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği'nin otistik bozukluğu olan çocukları otistik bozukluğu olmayan çocuklardan ayırdığını göstermiştir. Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği otistik bozukluğu olan ve otistik bozukluk şüphesi olan çocukları başarıyla belirleyebilmiştir. Ancak otistik bozukluğu olmayan çocuğu otistik bozukluk olarak sınıflama oranında da yüksek olduğu görülmüştür. Buna ölçeğin iki kriterden birinin (23 maddenin herhangi üçü) yol açtığı tespit edilmiştir. Ölçeğin diğer kriterinin (6 kritik maddeden ikisi) otistik bozukluğu olan ve olmayan çocukları ayırmada daha başarılı olduğu ortaya çıkmıştır.

Dikmen (2008)'in çalışmasında ise otistik bozukluğu olan çocukları belirleme yönünden değerlendirmek üzere iki ölçek karşılaştırılmıştır. Ölçeklerden biri Otistik Davranış Kontrol Listesi (ABC) ve Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği (M-CHAT)'dir. Araştırmaya, 30 otistik bozukluğu olan çocuk, 2 başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk gösteren çocuk, 30 zihin engelli çocuk ve 35 normal gelişim gösteren çocuk dâhil edilmiştir. Araştırmada her iki ölçek de uygulanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Araştırmada yapılan istatistiksel işlemler sonucunda Otistik Davranış Kontrol Listesi'nin otistik bozukluğu olan, zihinsel engelli ve normal gelişim gösteren çocukları istatistiksel olarak anlamlı şekilde ayırt ettiği, benzer şekilde Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği'nin de otistik bozukluğu olan, zihinsel engelli ve normal gelişim gösteren çocukları istatistiksel olarak anlamlı şekilde ayırt ettiği bulunmuştur. Sonuç olarak Otistik Davranış Kontrol Listesi ve Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği'nin sonuçları otistik bozukluğu olan çocukları belirleme yönünden karşılaştırıldığında ölçekler arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

Terapi Çalışmaları

Terapi çalışmalarının yapıldığı lisansüstü tezler bu kategoride yer almaktadır. Bu kategoride iki yüksek lisans tezi (Öztürk, 2010; Tercan, 2010) yer almaktadır. Bu amaçla yürütülen çalışmalara 16 otistik bozukluğu olan çocuk katılmıştır.

Terapi çalışmalarının yapıldığı bu kategoride Öztürk (2010)'ün çalışmasında su ile yapılan terapi çalışmalarının otistik bozukluğu olan çocuklar üzerindeki etkisi incelenmiş, Tercan (2010)'ın çalışmasında otistik bozukluğu olan çocukların rehabilitasyon çalışmalarında Hippoterapinin etkileri üzerine araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar bazı yönlerden birbirine benzerlik göstermektedir. Öztürk (2010) ve Tercan (2010)'ın yapmış olduğu çalışmalar, yürütüldüğü üniversite (Sakarya Üniversitesi), Anabilim dalı (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği) bakımından benzerlik göstermektedir. Öztürk (2010) ve Tercan (2010)'ın çalışmaları kullandıkları teknik (ipucunun giderek azaltılması), araştırma yöntemi (150 soruluk bir gözlem ve anket cetveli ilk ve ön test), verilerin analizinde kullanılan program (SPSS) bakımından benzerlik göstermektedir. Öztürk (2010) ve Tercan (2010)'ın çalışmaları denek bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Öztürk (2010), araştırmasında 7 otistik bozukluğu olan çocuk ile, Tercan (2010) ise 9 otistik bozukluğu olan çocuk ile çalışmıştır. Araştırma bulguları açısından değerlendirdiğimizde Öztürk (2010) ve Tercan (2010), yapmış oldukları çalışmaların sonuçlarını sosyal uyum ve kas grupları ile becerileri üzerindeki etkileri bakımından ortaya koymuşlardır.

Araştırma bulguları bakımından değerlendirildiğinde her iki lisansüstü çalışmanın bulguları benzerlik göstermektedir. Su ile yapılan terapide de Hippoterapide de istatistiksel açıdan anlamlı bir değişiklik olmadığı ortaya koyulmuştur (Öztürk, 2010; Tercan, 2010).

Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada 1990-2011 yılları arasında Türkiye'de yaygın gelişimsel bozukluğu konu olan 69'u Yüksek Lisans, 10'u Doktora Tezi olmak üzere toplam 79 tez çalışmasına ulaşılmış, bu tezler konularına göre altı kategoride incelenmiştir. Her kategori kendi içinde değerlendirildiğinde incelenen lisansüstü tezlerin alanyazına katkıda bulduklarını söyleyebiliriz.

Bir teknik, strateji ya da eğitim programının değerlendirildiği lisansüstü çalışmalarına baktığımızda, bu kategoride yer alan yüksek lisans tezleri otistik bozukluk gösteren çocuklar üzerinde sanat eğitiminin, görsel sanatların, resim-iş eğitiminin etkili olduğunu göstermektedir (Bayraktar, 2007; İkiz, 2007; Ünal, 2006). Müziğin, otistik bozukluğu olan çocukların problem davranışları üzerindeki etkisi ise tartışmalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı çevresel faktörlerin gücünün kimi zaman müziğin gücünden baskın olması alanyazına kazandırılan önemli bir bulgudur (Berrakçay, 2008).

Otistik bozukluğu olan çocukların bilişsel ve sosyal becerilerdeki yetersizlikleri Frith ve arkadaşları (1985) tarafından zihin kuramındaki yetersizlikle açıklanmaktadır (Sucuoğlu, 2009). Bu bağlamda değerlendirdiğimizde Tekin (2010)'ın gerçekleştirdiği yüksek lisans tezinde kullanılan "Düşünce Baloncukları Tekniği"nin yüksek işlevli otistik bozukluk gösteren ve Asperger bozukluğu olan çocukların yanlış inancı anlama düzeyleri üzerindeki olumlu etkisi oldukça önemlidir. Alanyazına kazandırılan önemli bir bulgu da Eliçin (2011) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tezine aittir. Zihin kuramı, bir başkasının duygu, düşünce, istek ve eğilimlerini anlama becerisi olarak yine Firth ve arkadaşları (1985) tarafından tanımlanmıştır (Sucuoğlu, 2009). Otistik bozukluğa sahip çocukların bu alanda yetersiz olmalarına karşın Eliçin (2011)'in yüksek lisans tezinde kullandığı replik silikleştirme ile öğretim yöntemi onların duyguları ayırt etme becerisini kazanmaları üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Replik silikleştirme ile öğretim yöntemi, yurtdışında, otistik bozukluğa sahip çocuklarla, sosyal etkileşim, iletişim, akran kabulü ve ortak dikkat becerileri üzerinde kullanılmıştır (Krantz ve McClannahan, 1993; 199; Stevenson, Krantz ve McClannahan, 2000; Sarokoff, Taylor ve Poulson, 2001; MacDuff, Krantz ve McClannahan, 2007).

Bu kategoride incelenen Akgül (2010)'ün yüksek lisans tezinde otistik bozukluğa sahip çocuklara etkinlik çizelgesi takip etme ve etkinlikle meşgul olma becerileri kazandırılmıştır. Çuhadar (2008) ise etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretim sürecinin otistik bozukluğu olan çocukların serbest zaman becerilerini öğrenmeleri üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir ve etkinlik çizelgesi ile sunulan öğretim sürecinin etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yönde yurtdışında yapılan çalışmalara baktığımızda etkinlik çizelgesi kullanımına ilişkin belli alanların tercih edildiği görülmektedir; a) kendini düzenleme, b) bağımsızlık kazanma, c) geçiş ve d) oyun (Lequia, Machaliecek ve Rispoli, 2011).

Kanpolat (2008)'ın gerçekleştirdiği yüksek lisans çalışmasının bulgularına baktığımızda, bilgisayar aracılığıyla sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin, otistik bozukluğu olan çocuklarda adı söylenen giysiye ait resmi gösterme becerisinin öğretiminde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu da alanyazına kazandırılan önemli bir bulgudur. Yurtdışında bilgisayar temelli öğretimle gerçekleştirilen araştırmaların bulguları değerlendirildiğinde birbiri ile tutarsız sonuçların yer aldığı görülmektedir. Bazı denekler başarılı olurken bazı denekler başarısız olmuşlardır. Bu nedenle deneklerin motor becerilerinde ve zihinsel işlevlerde yaşadığı güçlüklerin bilgisayar temelli öğretime etki edebileceği düşünülmektedir (Ramdos, Mulloy, Lang, O'Reilly, Sigafoss, Lancioni, Didden ve Zein, 2011).

Bu kategoride incelenen yüksek lisans tezleri arasında Eser (2007), Çağlar (2006) ve Ökcün (2008)'ün otistik bozukluğa sahip çocuk ile anne arasındaki etkileşim üzerine çalışmaları görülmektedir. Bu araştırmalar kendi içinde önemli bulgular barındırır da örnek olay incelemesi yöntemiyle değerlendirildikleri için alanyazın için bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Bu sınırlılıklar, elde edilen bulguların genellenmesinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu kategoride incelenen lisansüstü çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, yapılan çalışmaların otistik bozukluğu olan çocuklara beceri öğretiminde bazı strateji ve tekniklerin etkili olup olmadığına, tekniklerin bazı yönlerden birbirleri ile karşılaştırıldığına ve var olan durumun ortaya konmasına yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir.

Değerlendirme ve inceleme çalışmalarının yer aldığı lisansüstü çalışmalara baktığımızda çoğunlukla otistik bozukluğu olan çocukların dil kullanımına ilişkin araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, gerçekleştirilen araştırmaların alanyazına kazandırdığı ortak bulgular, otistik bozukluğu olan çocukların yaşlarına göre daha geride oldukları, zihinsel işlevlerde yaşadıkları güçlüklerin onların mantık yürütmelerine olumsuz etki ettiği yönündedir (Arıca, 2003; Çelebi, 2010; Çiftçi, 2006; Keçeli-Kaysılı, 2006). Öte yandan Koçbeker (2003)'in çalışmasında otistik bozukluğu olan bir çocuğa yabancı dil (Türkçe) öğretiminde başarılı olunmuştur; denek, Türkçe oyun oynama, şarkı söyleme ve iletişim kurmada gelişme göstermiştir.

Bu kategoride incelenen Alpaytaç (2007)'in tezinde otistik bozukluğun ülkemizdeki algılanışına ilişkin gerçekleştirdiği çalışmasında otizmin nedeni, nasıl ortaya çıktığı ve ne şekilde teşhis edildiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, otistik bozukluk, ortaya çıkış sebebi hala tespit edilememiş, çaresi ve tedavisi henüz bulunamamış bir gelişim bozukluğudur. Yakın zamanda yapılan araştırmalar sonucunda otizmin nedenlerine ilişkin birçok araştırma bulgusu mevcuttur. Söz konusu araştırmaların genetik bulguları, otistik bozukluğun nedeni ile ilgili anne karnında meydana gelen plasenta kusurlarının bebeğin beyinde yarattığı beyin iltihabı sonucunda ortaya çıkabileceği, aynı zamanda annenin bakteri ya da virüslere karşı bağışıklığının olmamasının da sorun teşkil edebileceği yönündedir. Bunların yanı sıra, prematüre doğum, doğum sonrası beyin iltihabının da otistik bozukluğa yol açtığı, araştırma bulguları arasında yer almaktadır (Ratajzak, 2011).

Değerlendirme ve inceleme kategorisinde yer alan çalışmalara genel olarak baktığımızda, otistik bozukluğu olan çocukların bilişsel özellikleri, sözsüz iletişim özellikleri, resimleri ve duyuşsal ve davranış problemleri üzerine incelemeler yapıldığı görülmektedir (Atasoy, 2008; Çanak, 2008; Özlü-Fazlıoğlu, 2004; Yılmaz, 2010). Bu çalışmaların arasında müziğin otistik bozukluğu olan çocukların sözsüz iletişim becerilerini geliştirdiği yönünde elde edilen bulgu önem taşımaktadır. Aynı zamanda otistik çocuklara yönelik program, yazılım ve okul

tasarımı üzerine yapılan çalışmalar ülkemizde bu yönde ortaya çıkabilecek ihtiyaçların karşılanması bakımından önem taşımaktadır (Güleç-Aslan, 2008; Öktem, 2009; Şakar, 2008).

Otistik bozukluğu olan çocukların aileleriyle yapılan lisansüstü çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmaların, ailelerin psikolojik süreçlerinin incelendiği, gereksinimlerinin ve yaşadığı güçlüklerin belirlendiği, bunun yanı sıra ailelere yönelik hazırlanan programların etkililiğinin değerlendirildiği görülmektedir. Var olan durumu ortaya koymaya yönelik yapılan çalışmalar alan yazına önemli bulgular kazandırmıştır; fakat ailelere yönelik bir program değerlendirmesi yönünde yapılan çalışmalar işlevsel açıdan önem taşımaktadır. Örneğin Yücel (2006)'ın Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi Hakkında Uzaktan Eğitime Dayalı Aile Eğitim Programının Etkililiğini değerlendirdiği çalışmasında, teknoloji kullanımının, ailelerin bilgi düzeylerinde artış meydana getirdiği görülmektedir.

Yönetici, Öğretmen ve Vakıf üyelerinin belirli bir konuda görüşlerinin belirlendiği çalışmalar incelendiğinde, öğretmenlere daha çok iletişim ve giyinme becerilerinde kullanılan yöntemler ve yaşadıkları sorunlar hakkında görüşleri sorulmuştur. Kodal (2006)'ın gerçekleştirdiği çalışmada, özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, alana ilişkin çeşitli önerilerin getirilmesini sağlamıştır. En önemli öneriler arasında öğretmen yetiştiren programlarda otistik bozukluğu olan çocuklara uygulanabilecek yöntemlere ilişkin derslere yer verilmesi sayılabilir. Yumak (2009)'ın çalışmasında ise ilköğretimde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin özel eğitime ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Kartal (2002)'ın çalışmasında ise vakıfların aile eğitimi, işe yerleştirme gibi konularda sistemli programlarının olmadığı görülmektedir.

Ölçek çalışmalarının değerlendirildiği lisansüstü tezler, alanyazına, otistik bozukluğu olan çocukları belirleme yönünden katkı sağlamıştır (Dikmen, 2008; Yalçıntaş, 2006; Yıkgeç; 2005).

Terapi çalışmalarının gerçekleştirildiği lisansüstü araştırmalara baktığımızda su ve Hippoterapi (at ile yapılan) ile yapılan terapinin etkililiği incelenmiştir. Her iki çalışmada da istatistiksel olarak anlamlı bir değişikliğin gözlenmemesi, alana kazandırılan önemli bulgular arasındadır (Öztürk, 2010; Tercan, 2010).

Tüm kategorilerde ayrıntılı olarak incelenen lisansüstü tezler ışığında ülkemizde “yaygın gelişimsel bozukluk” alanında gerçekleştirilecek çalışmalara ilişkin öneriler verilebilir. Bunlar;

- a) Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların kendini düzenleme, bağımsızlık kazanma, geçiş ve oyun alanlarına ilişkin etkinlik çizelgesi kullanılan araştırma sayısının artırılması
- b) Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların eğitiminde görsel destek sistemlerinin ve teknoloji kullanımının artırılması
- c) Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların eğitiminde replik silikleştirme ile öğretim yönteminin kullanıldığı araştırma sayısının artırılması
- d) Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların ortak dikkat becerilerinin geliştirildiği araştırma sayısının artırılması
- e) Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların en çok yetersizliklerinin bulunduğu sosyal beceriler alanında yapılan çalışma sayısının artırılması
- f) Yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuğa sahip ailelere yönelik aile eğitim programlarının sayısının artırılması
- g) İlköğretimde görev yapan öğretmen ve yöneticilere yaygın gelişimsel bozukluk alanında yapılan bilgilendirici çalışmaların artırılmasıdır.

KAYNAKLAR

- Amerikan Psikiyatri Birliği: *Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması Elkitabı, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı, (DSM-IV-TR)*, Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC, 2000'den çeviren Köroğlu, E., Hekimler Yayın Birliği, Ankara 2005.
- *Akgül, H. (2010). *Otizmlili çocuklara fotoğraflı etkinlik çizelgesi takip etme becerisi kazandırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Akmaniş, B. (2010). *Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Akmanoğlu, N. (2002). *Adı söylenen rakamın gösterilmesi becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Akmanoğlu, N. (2008). *Otistik çocuklara kötü niyetli yabancı kişilerin kendilerini kaçırma girişimlerinden kaçmayı öğretme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Aksaz-Kuloğlu, N. (1992). *Bilgi verici danışmanlığın otistik çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Alpaytaç, S. (2007). *Otizm üzerine Türkiye'den bir örnek vaka incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Altunel, M. (2007). *Otistik özellik gösteren öğrencilere soru cevaplama becerilerinin öğretiminde küçük grup düzenlemesi ile sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2001). *Psikiyatride hastalıkların tanımlanması ve sınıflandırılması el kitabı*. (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği. (Orjinal çalışma basım tarihi 2000).
- *Ardıç, A. (2008). *Uyarlanmış yoğun tuvalet eğitimi yönteminin otistik özellikler gösteren çocuklara tuvalet becerilerinin öğretiminde etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Arıca, E. (2003). *Otistik çocukların dil kullanımındaki farklılaşmalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Atasoy, S. (2008). *Yüksek fonksiyonlu otistik çocuklarda çeşitli bilişsel özellikler arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Aydın, A. (2002). *Otistik çocuk sahibi annelerine yönelik bir eğitim programı modeli*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Balçık, B. (2010). *Otizmlili öğrencilere sosyal beceri öğretiminde sosyal öykülerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- *Balkanlı, N. (2008). *Otistik çocuğu olan ve olmayan annelerde yaşam kalitesi, yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Bayraktar, E. (2007). *Görsel sanatlar eğitiminin otistik çocuklar üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- *Beral, Y. (2010). *Otistik bozukluğu olan çocuğa sahip ebeveynlerin öz yeterlik algılarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Berrakçay, O. (2008). *Müziğin bir yaygın gelişimsel bozukluk tipi olan otizmde ortaya çıkan problemli davranışlar üzerindeki etkisi: ritim uygulaması çerçevesinde 4 örnek olay*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- *Bıçak, N. (2009). *Otizimli çocukların annelerinin yaşadıklarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- *Birkan, B. (2009). Otizmi olan çocuklar ve eğitimi. G. Akçamete, (Ed.), *Genel öğretim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (503-520). Ankara: Kök Yayıncılık.
- *Canay, T. (2003). *Otistik çocuklara söylenen komutun yerine getirilmesi becerisinin öğretiminde ipucunun giderek azaltılmasıyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Çağlar, Z. G. (2006). *Beş yaşında otistik çocuğa sahip bir annenin mutfak etkinliği sırasında çocuğu ile etkileşimlerinde kullandığı stratejilerin betimlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Çanak, N. (2008). *Otizimli çocukların resimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- *Çapa, B. (2009). *Zihin engelli ve otistik çocuğa sahip ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlüklerin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Çelebi, C. (2010). *Otistik bozukluğu olan çocukların osu düzeyine göre eşleşmiş normal gelişim gösteren çocuklarla sözcük çeşitliliği bakımından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Çelimli, Ş. (2009). *Amerika ve Türkiye'de otizmi olan çocukları bulunan ailelerin aile işlevlerine dair süreçlerin karşılaştırmalı çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Çiftçi, Z. (2006). *Otistik çocuklarda kullanımbilimsel bileşenin dildeki görünümünün gözlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Çuhadar, S. (2008). *Resimli etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretim sürecinin otistik özellikler gösteren çocukların serbest zaman becerilerini öğrenmeleri üzerindeki etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Darıca, N., Abidoğlu, Ü., & Gümüşçü, Ş. (2005). *Otizm ve otistik çocuklar* (4. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- *Demir, E. (2010). *Otistik çocuk annelerinde benlik saygısı ve somatizasyon düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Dere, N. (2009). *Annelerin otistik çocuklarını kabul etmeleri ile otistik çocukların kardeşlerinin kardeşlerini kabulü arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Dışlıklı, S. (2007). *24-36 aylık otistik çocukların sosyal duygusal gelişim özelliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- *Diken, İ. H. (2010). Otistik bozukluğu olan öğrenciler. İ. H. Diken, (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (411-444). Ankara: Pegem Akademi.
- *Diken, İ. H., Ünlü, E., & Karaaslan, Ö. (2008). *Zihinsel yetersizlik ve yaygın gelişimsel bozukluk alanlarında lisansüstü tez bibliyografyası*. Ankara: Maya Akademi.
- *Dikmen, U. (2008). *Otistik davranış kontrol listesi ve değiştirilmiş erken çocukluk dönemi otizm tarama ölçeğinin otistik çocukları belirleme yönünden karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Eliçin, Ö. (2011). *Otismi olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- *Esen, S. (2010). *Otistik çocuklarda hareket eğitimi ile sosyalleşme denemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- *Eser, T. T. (2007). *Otistik çocuğa sahip bir annenin çocuğunun sözcük dağarcığını geliştirmek için kullandığı stratejilerin betimlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Esirgemez, Ç. (1999). *Şekil verme işlem süresinin derse dikkat süresini arttırmaya etkililiği*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Fırat, S. (2000). *Otistik ve zihinsel özürli çocukların annelerinde kaygı, depresyon, aleksimiti ve genel psikolojik değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- *Genç, D. (2010). *Otistik özellikler gösteren çocuklara eşzamanlı ipucuyla öğretim ile eşzamanlı ipucuyla öğretim ve video modellerle öğretimin birlikte sunulmasının etkilerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Gınalı-Göriş, Ş. (2006). *Otistik çocuklara temel çıkarma işleminin kazandırılması, sürekliliği ve genellenebilirliğinde uyarlanmış basamaklandırılmış öğretim yöntemine göre hazırlanan öğretim materyallerinin etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Görgü, E. (2005). *3-7 yaş arası otistik çocuğa sahip olan annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Güleç-Aslan, Y. (2008). *Otistik çocuklar için davranışsal eğitim programı (Oçidep) ev uygulaması sürecinin ve sonuçlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Gültekin, E. (1999). *Uygun olmayan davranışların azaltılmasında ebeveynler tarafından uygulanan uyuşmayan davranışların ayrımlı pekiştirilmesinin etkisi (otistik çocuklar ve ebeveynleriyle eve dayalı aile eğitimi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Gümüşçü, Ş. (1990). *6-9 yaş grubu otistik çocuklara “önce” ve “sonra” kavramlarının sözel olarak ifade etme becerisinin kazandırılmasında, “operant şartlanma” ve “tesadüfi öğrenme” yöntemlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Ankara.
- *Günel, A. (2007). *Otistik çocuklarda duyu motor ve kognitif yeteneklerin günlük yaşam aktiviteleri ve kalitesine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Ankara.

- *Günhan, N. E. (2004). *Türkçe konuşan otistik bir çocuğun ad nitelikli ve eylemsi ulamları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *İkiz, A. E. (2007). *Otistik çocukların gelişiminde resim-iş eğitiminin yeri ve önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- *İlik, Z. (2006). *Otistik çocuklara giyinme becerilerinin kazandırılmasında kullanılan öğretim yöntemleri hakkında öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- *Kanpolat, Y. E. (2008). *Otistik bireylere adı söylenen giysiyi gösterme becerisinin öğretiminde bilgisayar aracılığıyla sunulan eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- *Karadeniz, A. Y. (2007). *Otistik çocukların aileleri: nörobilişsel ve klinik bulgular*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Kartal, S. (2002). *İstanbul ilinde zihin özürlü ve otistik çocuklara hizmet veren tüm vakıflarda çalışan vakıf üyelerinin vakıf çalışmalarına yönelik görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Keçeli-Kaysılı, B. (2006). *Otistik çocukların dil özelliklerinin kullanım açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Ankara.
- *Kodal, B. (2006). *Eskişehir ilinde otistik çocuklarla çalışan özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar ve sorunların çözümüne ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Koegel, R. L., & Koegel, L. K. (2006). *Pivotalresponsetreatmentsforautism* (1st ed.). London: Paul H. Brookers Publishing.
- *Koyuncu, M. (2009). *Karşılıklı yoğunlaştırılmış etkileşim yönteminin otizmli çocuklarda iletişim becerilerinin gelişimine etkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- *Köktürk, A. C. (2008). *Otistik bozukluğa sahip çocuğu olan annelerin deneyimleri ve gereksinimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Kurt, O. (2006). *Otistik özellikler gösteren çocuklara zincirleme serbest zaman becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin ve eş zamanlı ipucuyla öğretimin gömülü öğretimle sunulmasının etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Koçbeker, B. N. (2003). *Otistik bir çocuğun yabancı dil öğrenimine ilişkin örnek olay incelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Krantz, P. J., & McClannahan, L.E. (1993). Teaching children with autism to initiate to peers: effect of a script-fading procedure. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 26, 121-132.
- Krantz, P. J., & McClannahan, L.E. (1998). Social interaction skills for children with autism: a script-fading procedure for beginning readers. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 31, 191-202.
- Lequia, J., Machalicek, W., & Rispoli, M. J. (2011). Effects of activity schedules on challenging behavior exhibited in children with autism spectrum disorders: A systematic review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6, 480-492.

- MacDuff, J.L., Ledo, R., McClannahan, L.E., & Krantz, P. J. (2007). Using scripts and script fading procedures to promote bids for joint attention by young children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders, 1*, 281-290.
- Matson, J. L., Hattier, M. A., & Belva, B. (2011). Treating adaptive living skills of persons with autism using applied behavior analysis: A review. *Research in Autism, 6*, 271-276.
- Meindl, J. N., & Cannella-Malone, H. I. (2011). Initiating and responding to joint attention bids in children with autism: A review of the literature. *Research in Developmental Disabilities, 32*, 1441-1454.
- *Onat-Zoylan, E. (2005). *Engelli kardeşi olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Ökcün, M. Ç. (2008). *Otistik bir çocuğun annesinin kaynaştırılmış oyun grupları modeline göre kurallı oyunlara yönelik rehberliğinin betimlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Öksüz, Z. (2008). *Otistik ve normal çocuk sahibi anne babaların bazı psikiyatrik ve psikolojik özelliklerin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Öktem, Z. (2009). *Otizmlı çocuklar için özel eğitim okulları tasarım ilkeleri özel ilgi özel eğitim okulunun tasarım ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Özlu-Fazlıoğlu, Y. (2004). *Duyusal entegrasyon programının otizmlı çocukların duyuşal ve davranış problemleri üzerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Öztürk-Tokuç, F. (2009). *Otistik çocuk aile özelliklerinin aile işlevlerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Öztürk, Ö. (2010). *Su ile yapılan terapi çalışmalarının otistik engelli çocuklar üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- *Pişkin, Ü. (1990). *5-8 yaş grubu otistik çocuklara oyuncak ile amacına uygun oynama becerisinin kazandırılmasında model olma ve ipucu verme tekniklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Ankara.
- Ramdoss, S., Mulloy, A., Lang, R., O'Reilly, J., Sigafos, J., Lancioni, G., Didden, R., & Zein, F. E. (2011). Use of computer-based intervention to improve literacy skill in students with autism spectrum disorders: A systematic review. *Research in Autism Spectrum Disorders, 5*, 1306-1318.
- Ratajczak, H. V. (2011). Theoretical aspects of autism: causes-A review. *Journal of Immunotoxicology, 8*, 68-79.
- Sarokoff, R. A., Taylor, B. A., & Poulson, C. L. (2001). Teaching children with autism to engage in conversational exchanges: script fading with embedded textual stimuli. *Journal of Applied Behavior Analysis, 34*, 81-84.
- *Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebevenlerin evlilik uyumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- *Sencar, B. (2007). *Otistik çocuğa sahip ailelerin algıladıkları sosyal destek ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- *Sevim, B. (2007). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinde stresle başa çıkma programının etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Smith, L.O., & Elder, J. H. (2010). Siblings and family environments of persons with autism spectrum disorder: A review of the literature. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23, 189-195.
- Stevenson, C.L., Krantz, P.J., & McClannahan, L.E. (2000). Social interaction skills for children with autism: a script-fading procedure for nonreaders. *Behavioral Interventions*, 15, 1-20.
- *Sucuoğlu, B. (2009). Otizm ve otistik bozukluğu olan çocuklar. A Ataman, (Ed.), *Özel eğitime giriş içinde* (391-312). Ankara: Gündür Eğitim ve Yayıncılık.
- *Şakar, Ç. (2008). *Otistik öğrencilere yönelik eğitsel yazılım tasarlama, geliştirme ve değerlendirme sürecinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Tekin, D. (2010). *Düşünce baloncukları tekniğinin kullanıldığı "yanlış inanç öğretim paketi" nin aspergers sendromu ve yüksek işlevli otizm tanısı almış çocukların "yanlış inanç" düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- *Tercan, N. (2010). *Otistik çocukların rehabilitasyon çalışmalarında hippoterapinin etkileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- *Turan, A. (2009). *Özel eğitim gerektiren çocukların problemleri, din ve aile tutum ve davranışları (otistik çocuklar örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2007). *Otistik özellikler gösteren çocuklara birebir öğretimde etkinlikler içi ve arası seçim fırsatları sunmanın etkilerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Ünal, A. E. (2006). *Sanat eğitiminin otizmli çocukların duyuşal problemleri üzerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- *Ünlüer, E. (2009). *2-6 yaş arası otistik çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Yalçıntaş, E. (2006). *Kendini kontrol ve Atipik davranışlar ölçeğinin 24 ile 72 aylar arasında olan Türk otistik çocukları için uyarlama çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Yanardağ, M. (2007). *Otistik çocuklarda farklı egzersiz uygulamalarının motor performans ve stereotip davranışlar üzerine etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Yavuz, M. (2008). *Otistik çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasında kullanılan öğretim yöntemlerinin öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- *Yıkgeç, A. (2005). *Değiştirilmiş erken çocukluk dönemi otizm tarama ölçeğinin Türk örneklemini üzerine geçerlik çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- *Yılmaz, E. (2010). *Otistik çocuklarda müzik atölyesi çerçevesinde ortaya çıkan sözsüz iletişim işaretlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Yumak, E. N. (2009). *İlköğretimde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin özel eğitime gereksinimi olan otistik çocuklara bakış açısının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Yücel, G. (2006). *Bağımsız otistik çocuklar eğitim merkezi hakkında uzaktan eğitime dayalı aile eğitim programının etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- *Zeteroğlu, E. Ş. (2006). *25-72 aylar arasındaki otistik çocukların gelişimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

*Gözden geçirme çalışması kapsamında incelenen araştırmalar içerisinde yer almaktadır

Summary

Reviewing Graduate Studies (Master Thesis and Doctoral Dissertations) Regarding Pervasive Developmental Disorders Carried out between 1990-2011 in Turkey

Özge Eliçin*

Maltepe University

İbrahim H. Diken**

Anadolu University

The purpose

The purpose of this study is to review graduate studies (master thesis and doctoral dissertations) regarding pervasive developmental disorders carried out between 1990-2011 in Turkey. The studies were reached from the website of The Council of Higher Education by using keywords as “autism”, “autistic disorder”, “pervasive developmental disorder” and “Asperger syndrome”. Besides, graduate studies including the keywords of “autism”, “autistic disorder”, “pervasive developmental disorder” and “Asperger syndrome” were included from the book of “The Bibliography of Postgraduate Theses in The Areas of Intellectual Disability and Pervasive Developmental Disorders” (Diken, Ünlü, & Karaaslan, 2008). Following pre-requirements were considered for inclusion of graduate studies in the study: a) the studies must be postgraduate theses and b) the graduate studies must be performed with the children diagnosed with the keywords stated above or with their families. A total of 79 theses were found meeting requirements and were included in this review study.

Analysis of the Studies and Findings

The theses were divided into 6 categories according to their subjects. The theses in each category were comparatively examined. The categories are these: (1) the postgraduate theses in which effectiveness of a technique, strategy or education program were examined, (2) the postgraduate theses which included assessment and examination studies, (3) the postgraduate theses in which the directors’, teachers’ and foundation members’ views were identified about a certain subject, (4) the postgraduate theses which were performed with the families

* Lecturer, Maltepe University, Faculty of Education, Department of Special Education, İstanbul, E-mail: ozge.elicin@maltepe.edu.tr

** Assoc. Prof. Dr. Anadolu University, Faculty of Education, Department of Special Education, Eskişehir, E-mail: ibrahimdiken@gmail.com

of the children that have pervasive developmental disorder, (5) the postgraduate theses in which scale studies were carried out, (6) the postgraduate theses in which therapy studies were carried out.

In the category of the postgraduate theses in which effectiveness of a technique, strategy or education program were examined, there were 22 master theses (Akgül, 2010; Akmanoğlu, 2002; Altunel, 2007; Ardiç, 2008; Balçık, 2010; Bayraktar, 2007; Berrakçay, 2008; Canay, 2003; Çağlar, 2006; Eliçin, 2011; Eser, 2007; Esirgemez, 1999; Genç, 2010; Gınalı-Göriş, 2006; Gümüşçü, 1990; İkiz, 2007; Kanpolat, 2008; Koyuncu, 2009; Ökcün, 2008; Pişkin, 1990; Tekin, 2010; Ünal, 2006) and five doctoral studies (Akmanoğlu, 2008; Çuhadar, 2008; Kurt, 2006; Ülke-Kürkçüoğlu, 2007; Yanardağ, 2007). Studies had been carried out with 329 children between ages of 3-21 and who have autistic disorder, 3 mother and 13 children who show typical development.

In the category of the postgraduate theses which included assessment and examination studies; there were 13 master theses (Alpaytaç, 2007; Arıca, 2003; Çanak, 2008; Çelebi, 2010; Çiftçi, 2006; Dışlıklı, 2007; Günel, 2007; Günhan, 2004; Keçeli-Kaysılı, 2006; Öktem, 2009; Şahin-Zeteroğlu, 2006; Şakar, 2008; Yılmaz, 2010) and 4 doctorate theses (Atasoy, 2008; Güleç-Aslan, 2008; Koçbeker, 2003; Özlü-Fazlıoğlu, 2004). 326 children with pervasive developmental disorders, 180 children who show typical development and 67 children with intellectual disabilities participated in these theses.

In the category of the postgraduate theses in which the directors', teachers' and foundation members' views were identified about a certain subject; there were 5 master theses (İlik, 2006; Kartal, 2002; Kodal, 2006; Yavuz, 2008; Yumak, 2009). 92 teachers, 6 foundation members and 117 teachers and directors participated in these theses.

In the category of the postgraduate theses which were performed with the families of the children who have pervasive developmental disorder; there were 19 master theses (Akmanış, 2010; Aksaz-Kuloğlu, 1992; Aydın, 2002; Balkanlı, 2008; Beral, 2010; Bıçak, 2009; Çapa, 2009; Demir, 2010; Dere, 2009; Esen, 2010; Fırat, 2000; Görgü, 2005; Gültekin, 1999; Karadeniz, 2007; Köktürk, 2008; Onat-Zoylan, 2005; Öksüz, 2008; Öztürk-Tokuç, 2009; Sarısoy, 2000; Sevim, 2007; Turan, 2009; Ünlüer, 2009; Yücel, 2006) and one doctorate thesis (Çelimli, 2009). In the category of the postgraduate theses in which scale studies were carried out; there were 3 master theses (Dikmen, 2008; Yalçıntaş, 2006; Yıkgeç, 2005). 252 families, 20 children who show typical development, 20 children with Down syndrome, 20 children who have pervasive developmental disorders and 20 children who were at-risk for pervasive developmental disorders participated in these theses. In the category of the postgraduate theses in which therapy studies were carried out; there were 2 master theses (Öztürk, 2010; Tercan, 2010). 16 children who have pervasive developmental disorders participated in these theses.

Suggestions

In this study, a total of 79 theses including 69 master theses and 10 doctorate theses conducted with individuals with pervasive developmental disorders in Turkey in 1990-2011 were reached. In consideration of the postgraduate studies in detail in all categories; some suggestions can be addressed in the area of pervasive developmental disorders in Turkey. These are:

- a) Studies should focus on more young children (especially ages of 0-6) with pervasive developmental disorders and their families with regard to early identification and intervention.
- b) The number of studies in the areas of game, transition, gaining independence and self-regulation of the children with pervasive developmental disorders should be increased.
- c) The usage of the technology and visual supported systems should be increased and examined in the education of the children with pervasive developmental disorders.
- d) The number of the studies in which scripts and script fading procedure in the education of the children with pervasive developmental disorders should be increased.
- e) The number of the studies in which joint attention abilities of the children with pervasive developmental disorders should be increased.

- f) The number of the studies in the area of social abilities that the children with pervasive developmental disorders are the most insufficient and should be increased.
- g) The number of the family education programs should be increased and explored for the families who have children with pervasive developmental disorders.
- h) The number of the informational studies in the area of pervasive developmental disorders should be increased for the teachers and directors in elementary schools.

